

תנובות שדה

גיליון מס' 80
תשרי – חשוון תשס"ט

מחיר מנוי שנתי – 54 ₪

בהוצאת
המכון למצוות התלויות בארץ
בנשיאות מרן הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א
בית עוזיאל

כתובת:

מערכת תנובות שדה
המכון למצוות התלויות בארץ
מושב בית עוזיאל
ד.נ. שמשון מיקוד 99794

טלפון: 08-9214829 08-9216829 פקס: 08-9207911

דוא"ל:

macon1@bezeqint.net

המערכת:

הרב שניאור ז. רווח, הרב אליהו ראש, הרב יוסף מאיר שטורך

עורך:

הרב יוסף מאיר שטורך - Imeir2@neto.bezeqint.net

המעוניינים להכניס מאמרים או תשובות לחוברת, מעבר לשני עמודים,
מתבקשים לשלוח ע"ג תקליטור

***

החוברת יו"ל בסיוע:

משרד המדע – מינהל התרבות
המועצה האיזורית גזר

***

© כל הזכויות שמורות

תוכן העניינים

5		מאמר מערכת:
6	הרה"ג רבי שניאור ז. רווח רב איזורי במ.א. גזר ויו"ד המכון למצוות התלויות בארץ	מידע הלכתי:
8	מו"ד הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א הרב הראשי לישראל	תשובה על זיכוי מחנות לענין שמיטת כספים:
18	הרה"ג רבי שניאור ז. רווח רב איזורי במ.א. גזר ויו"ד המכון למצוות התלויות בארץ	מו"מ על תולעי אניסאקים בדגים:
27	הרה"ג רבי אליהו ראש חבר המערכת וראש כולל 'זרעים' שע"י המכון למצוות התלויות בארץ	ביאור שיטות הראשונים לגבי ביעור פירות שביעית:
31	הרב אליהו עזריאל	הסרת קוצים מעצי אתרוג בשביעית
45	פרופסור משה בר יוסף	מדור מכתבים ותגובות

בסייעתא דשמיא

- מאמר מערכת -

מוצאי שביעית

גיליון זה, השייך לתחילת שנת תשס"ט, מביא בכנפיו בשורה של התחדשות, מכמה פנים. ראשית עצם חידוש עבודת השדה בשנה השמינית וההלכות ה"רגילות" הנלוות לעבודות השדה. בנוסף, התחדשות הופעתו של הגיליון, בתקווה ותפילה שיופיע תמידין כסדרן. ולבסוף, התחדשות אישית שלי כעורך חדש של הגיליון. מודה אני לקב"ה על הזכות הגדולה שנפלה בחלקי, ומתפלל אני שלא תצא ח"ו תקלה על ידי. בהזדמנות זו, הנני להודות מקרב הלב לרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א, רב המועצה האזורית גזר, העומד בראש המכון, על כל שלוחותיו ומפעליו הענקיים והברוכים, על שנתן בי את אימונו והפקיד בידי את מלאכת הקודש, להיות נושא כליהם של מאן מלכי רבנן בעריכת הגיליון החשוב הזה. יברכהו ה' בכל הטוב, וכל אשר יעשה יצליח ברו"נ לאוי"ט אמן.

מוצאי שביעית, זהו זמן מיוחד ובעל משמעות, הן בהלכות השנה השמינית, כמו ארבעת המינים הקדושים בקדושת שביעית, ספיחין, ביעור וכו' והן כזמן מיוחד עבור עם ישראל. שהרי כידוע, (מגילה יז, ב) "במוצאי שביעית בן דוד בא" והלא דבר הוא, שמצבו הקיומי של עם ישראל קשור בטבורו לשנת השמיטה, כמש"נ (ויקרא כו, לד) "אז תרצה הארץ את שבתותיה וגו'". ובאמת שחורבן הבית הראשון היה במוצאי שביעית (עיין תענית כט, א). ומאחר ויפה מדה טובה ממדת פורענות, יש לייחל ולהתפלל, שזכות ההתחזקות ההולכת וגדלה של שמירת השמיטה בשמיטות האחרונות, כאשר עוד ועוד חקלאים מצטרפים למצבת גיבורי הכוח עושי דברו, תעמוד לנו ולכל עם ישראל, שיתקיים בנו מאמר הכתוב (ויקרא כה), "ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע וישבתם לבטח עליה", ונזכה ונחיה ונראה את הגאולה השלימה בביאת גוא"צ בב"א.

ביקרא דאורייתא

יוסף מאיר שטורן – העורך

מידע הלכתי

- המעבר משביעית לשמינית -

פירות האילן:

א. **שנת** השמיטה מסתיימת עם כניסת ראש השנה של שמינית. ולכן כל פירות האילן, שהגיעו לשליש בישולם לאחר א' בתשרי, דינם כדין פירות שמינית ואין נוהג בהם קדושת שביעית. אולם פירות האילן שהגיעו לשליש בישולם בשנה השביעית, אף שנאספו בשמינית נוהג בהם כל דיני שביעית. הפירות הראשונים שכבר יהיו ללא קדושת שביעית בשנת תשס"ט הם הפיטאיה האדומה, קובו, צבר, קרמבולה, ולאחר מיכן השסק ועוד, וכמפורט בלוח הזמנים ש"ל ע"י המכון.

ב. **פירות** האילן שהגיעו לשליש בישולם בשנה השמינית, כיון שאינם קדושים בקדושת שביעית, חייבים להפריש מהם תרומות ומעשרות. ולכן: אם הגיעו לשליש בישול לאחר ט"ו בשבט, יפריש מהם מעשר שני [ר"ה למעשר באילנות הוא ט"ו בשבט, ולכן לאחר ט"ו בשבט זה שייך ודאי לשנה הראשונה שלאחר שמיטה ומפריש מעשר שני]. ואם הגיעו לשליש בישול בין ראש השנה לט"ו בשבט, יש אומרים שמפריש מהם מעשר שני, ויש אומרים שיפריש מהם מעשר עני, ולכן עדיף להפריש מספק את שניהם בלשון תנאי. [ולענין נתינת המעשר לעני בספק כזה, עי' מש"כ בספרי ביכורי שדה פ"ד סע' ו, עי"ש].

ג. **אתרוג** שהגיע לשליש בישולו בשנה השביעית, ונלקט בשמינית, נוהג בו קדושת שביעית מספק, וכמו כן חייב להפריש ממנו תרומות ומעשרות מספק, ובמעשר ינהג כמבואר בסעיף הקודם [ודין נתינת המעשרות למקבליהם, עי' בהערה שם]. שאר פירות הדר, דינם כשאר פירות האילן.

תבואה וקטניות:

ד. **תבואה** וקטניות שהגיעו לשליש בשנת השמיטה אסורים באיסור ספיחין, ובאופן שאין בהם איסור ספיחין (כגון בד' שדות וכמבואר בשביתת בשדה בפרק טז), הרי הם קדושים בקדושת שביעית. ואם הגיעו לשליש בשנה השמינית, אין בהם קדושת שביעית. הקטניות השייכות לשנה השמינית יופיעו החל מחודש סיון תשס"ט ואילך.

ירקות:

ה. **בירקות**, הזמן הקובע בהם הוא הלקיטה, ולכן כל שלקטם בשנה השביעית באופן שנוהג בהם ספיחין, הרי הם אסורים לעולם. אולם כל שלקטם בשנה השמינית, אין בהם כל דיני שביעית, כיון שהולכים אחר לקיטה, וכל זה אף אם נזרעו

באיסור בשמיטה. אלא שרבנן גזרו בירקות אף אם לקטם בשמינית, שמא יזרע בשמיטה לצורך מוצאי שמיטה, ולכן ספחי שביעית שיצאו לשמינית אסורים באכילה, ואין תולשין אותן ביד, אלא חורש בשמינית כדרכו, ועוקרן. או מעמיד בהמה על גביהם, ורועה כדרכה.

- ו. **כאמור** לעיל, הגם שאין קדושת שביעית בנלקט בשמינית, מכל מקום גזירת חכמים של איסור ספחים נוהג אף בשמינית, וגזרו חכמים עד שיעשה כיוצא בו, דהיינו, שאף אם במקום המקדים ביותר בארץ, יזרעו ירק מסוים, ויספיק לגדול תוך זמן מסוים, - לאחר זמן זה, הותרו כל הספחים מאותו ירק מסוים, אף במקומות המאוחרים, ואף אותם שנתלשו קודם שהגיע זמן זה. הגיע יום הראשון של חנוכה, התירו חכמים את כל הספחים, אף אותם שטרם הספיקו לעשות כיוצא בהן [לקטגוריה זו נכנסים רוב ככל הירקות מלבד הנזכרים בסעיף הבא].
- ז. **כאמור**, לאחר חנוכה הותרו כל הספחים, אף אותם שעדיין לא עשו כיוצא בהן, אולם לא הותר לאחר חנוכה, ירקות שנלקטו בשביעית. ולכן כל הירקות המאוחסנים שברור שנלקטו בשביעית, לעולם עומדים באיסור ספחים, ואין לקנותם בשוק, עד שיגיעו לשווקים יבולים של השנה השמינית [בקטגוריה זו נכנסים היבולים: תפוח אדמה, בצל, שום דלעת ודלורית].
- ח. **ירקות** שרובם מחוץ לארץ, או שרובם מגידול נכרי, מותר לקנותם בשוק מיד במוצאי שמיטה.
- ט. **ירקות** שנלקטו בשמינית ומותרים באכילה, מפרישים מהם תרומות ומעשרות, ומעשר אותם מעשר שני כדין שנה הראשונה שלאחר שמיטה.

תוצרת מעובדת:

- י. **כל** האמור לעיל, הוא לגבי תוצרת חקלאית טרייה. אולם לגבי מוצרים מעובדים, קופסאות שימורים וכיו"ב. יש להזהר כיון שאז התוצרת נשמרת זמן רב והיא מאותם שנלקטו בשמיטה עצמה. ולכן יש לשים לב בעת רכישת המוצר להסתכל על מקורו ועל ייחס הכשרות אל שנת השמיטה.

בברכה

שנאור ז. רווח - יו"ר המכון

מ"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

בעניין 'זיכוי' שיש לאדם מחנות, האם שביעית משמטתו

[ודן בתוה"ד גם בדין 'הקפה' במכולת ובמשכורת שהתעכבה, האם שביעית משמטתם]

בעה"ת"ש, באחד בשבת ארבעה עשר יום לאלול התשס"ח

לכבוד

מעלת הרב גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א
בעל מחבר ספר "גם אני אודך".
בעה"ק בני ברק ת"ו

שלום שלום בכפלים, וברכות משמים.

אדוני שאל באדם שיש לו 'זיכוי' מחנות, האם שביעית משמטתו או לא.
א. והן עתה לקחתי מעט מזמן שאינו בידי, לעיין בדבר. ומקור הדבר, במסכת שביעית (פ"י משנה א') דתנן, "שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר, הקפת החנות אינה משמטת, ואם עשאה מלוה, הרי זה משמט. רבי יהודה אומר הראשון הראשון משמט. שכר שכיר אינו משמט, ואם עשאו מלוה, משמט. רבי יוסי אומר כל מלאכה שהיא פוסקת בשביעית משמטת, ושאינה פוסקת בשביעית אינה משמטת".

ופירש הרמב"ם ז"ל שם, "הקפת החנות, היא האמנה במקח וממכר, שבין בני אדם ובעלי חנויות, שיוציא עליו כל מה שצריך, וכשיקבץ סך ממון עליו יפרעהו, וזה הנקבץ לא יהיה נשמט בשנה שביעית, מפני שאינו על דרך חוב, ולא מכר לו בעל החנות ע"מ שיהיה חוב, אבל מכר לו מעט מעט עד שנקבץ לו הכל, ויתן לו ממונו".
עכ"ל.

ולכאורה נראה כאריכות בדברות קדשו דהרמב"ם ז"ל, אך כשנתבונן נראה שבא ללמדנו בינה והשכל, להבין היטב החילוק שבין מלוה ובין הקפת החנות, שיש מקום לדמות אותם זה לזה, שגם בהקפת החנות, בא הקונה ולוקח מבעל החנות, כל אשר יחפוץ מאכל ומשקה וכו', לוקח ואינו משלם, רק מתחייב לשלם אחר זמן, ואינו משלם לו סחורה תחת סחורתו, שאם לקח כו"כ יין ישיב כמדתו, אלא משלם ממון תמורת הסחורה אשר לקח, ולכאורה היינו מלוה, דמה לי אם לקח ממון ומשיב

ממון לאחר זמן, או שלוקח סחורה ומשיב ממון אחר זמן. ואפילו אם היה משיב לו סחורה, כיון שאינו מחזיר אותה סחורה עצמה הוה ליה כמלוה. ואם משום שלוקח קמעא קמעא, זה בודאי לא מעלה ומוריד, דאטו אם יקח סחורה רבה בב"א מן החנוני תשמטנו שביעית, זאת לא שמענו. ועוד, וכי אם ילוה כסף מחבירו מעט היום ומעט למחר וכן בכל יום, ע"מ לפרוע לו אחר שלשים או ששים יום, האם זה לא יקרא הלוואה. ולא תשמטנו שביעית. בודאי דהלוואה גמורה היא. לזה שיכל הרמב"ם לידיו להאריך מעט, ולבאר בחכמה, לבסס החילוק שבין הקפת חנות ובין מלוה, כדי להפריד בין הדומים, ולהעמיד כל דבר על דגלו ועל מחנהו. והקדים וכתב, שהקפת החנות היא האמנה במקח וממכר, שבין בני אדם ובין בעלי החנויות. כלומר שאין זו הלוואה, אלא הסכמה על דרך מקח וממכר שזה קונה וזה מוכר, והוא הסכם בין הקונים ובין בעלי החנויות, כדי להקל על המו"מ הזה, שלא יהיה טורח בכל פעם להביא כסף ולשלם, שבדרך כלל קונים דברים קטנים של מאכל ומשקה וצרכי נקיון וכיו"ב, ובכל יום עושים איזה קניות או כל כמה ימים, ויכבד הדבר להביא בכל פעם כסף שאינו מצוי במזומן תחת ידי הקונים, והדבר יגרום לקונה טרחא יתירה, ועלול להמנע מלקנות, ובעלי החנויות מעונינים שיקנו, וע"כ רוצים וחפצים הם להקל ומוכנים להמתין, עד שיגיע לסכום גדול ויבא וישלם, וגם לבעל החנות נוח יותר לחשב החשבון וכו', רק אחת לכמה זמן. וזו האמנה שעשו בין אלה ובין אלה לטובת כל הצדדים, ואעפ"י שנראית כמלוה, אינה מלוה, שלא בא להלוות, אלא לקנות, רק עשו להם דרך נוחה למסחרם, ואל תאמר דאעפ"י שבא לקנות, כיון שלוקח ומשלם אחר זמן הרי זה מלוה. לזה הוסיף הרמב"ם ז"ל וכתב: מפני שאינו על דרך חוב, ולא מכר לו בעל החנות ע"מ שיהיה חוב, אבל מכר לו מעט מעט, עד שנתקבץ הכל, ויתן לו ממנו. כלומר דיסוד הדבר אינו על דרך חוב, ואין כונה שימכור לו בחוב, אלא כוונתם לקנות, רק כיון שיש בזה טורח לכל הצדדים, שהדרך של קניות מן החנות שהן מעט מנט, ע"כ קבעו לנוחותם שהמסחר הזה יהיה באופן שאינו משלם על כל פעם ופעם, אלא כשיתקבץ סכום גדול. ולא שממתין על התשלום, כדי להרויח זמן עד שישלם, אלא כדי לחסוך טירחת ההתחשבות בכל קניה קטנה, מכל הצדדים וכו"ל. ואולם כשחישבו חשבונם וא"ל הקונה אני אבא אחר זמן לשלם, היינו שאמרה המשנה, ואם עשאה מלוה הרי זה משמט. וצריך לברר אי בעינן שקבעו זמן לתשלום, ורק בזה נחשב שעשו הסכום הזה למלוה, או בעצם החשבון שחישבו הוה ליה מלוה.

ב. ובתפארת ישראל (אות ג) כתב, שבהקפת החנות, כיון שלוקח פרוטה פרוטה ואינו קובע זמן לפרעון, רק כשיצטרף סך מה פורע הכל. עכ"ל. ועדיין אין ענין הזמן של הפירעון ברור, האם נלמד מדבריו שאם קבעו זמן הפירעון, בזה דמי למלוה ומשמט. או שאין זה תלוי רק בקביעת זמן בלבד, ורק כתב כן לרווחא דמילתא, והעיקר הוא שאין זה בדרך חוב.

ובמשנה ראשונה כתב, שהרא"ש ז"ל (בפ' השולח) כתב, שעשאו מלוה, פירוש שקבע לו זמן פרעון, והב"י כתב דמהרמב"ם משמע דעשאו מלוה, היינו מזמן העמדה בדין, והמרדכי (פ' כל הנשבעין) כתב שאם כתב סכום מעות בפנקס היינו מלוה. אבל אם כתב סכום פירות לא הוי מלוה. וכן הוא בתוספתא, הקפת החנות משמטת דברי ר"י, וחכמים אומרים אינה משמטת. אמר רבי נראין דברי ר"י בכותב מעות, ודברי חכמים בכותב פירות. ע"כ. וע"ש עוד.

ונמצא דלהרמב"ם זקפן במלוה היינו מזמן העמדה בדין, ולהרא"ש הוא משקבע לו זמן לפרעון, ולמרדכי משכתב מעות בפנקס. ומתשובת הרשב"א ז"ל (סימן תתקפ"ט) הובא במלאכת שלמה שם, דזקיפת מלוה כפרעון דמי. ונר' דר"ל דמשקבעו זמן לפרעון ואולי כהרא"ש סבירא ליה. וגם תפא"י (או' ה') כתב שזקפן במלוה, היינו שחישב עמו וקבע זמן לפרעון.

עו"כ במשנה ראשונה שם דבשכר שכיר, אפילו עשה רק חצי מהמלאכה כגון ששכרו לבנות לו בית, ובנה חציו, וזקפו הסך הזה במלוה, ג"כ משמט. ואע"ג שאין שכירות משתלמת אלא לבסוף, אם נתרצה לעשותו מלוה הר"ז מלוה (ויש לבאר דבריו, דכמו שרשאי לשלם לו בחצי המלאכה, כן הוא רשאי לזוקפו במלוה, וממילא שביעית משמטת). וע"ש שכתב להוכיח כן מהירושלמי.

ג. **והנה** במשנה שאחריה (פ"י מ"ב) תנן, "השוחט את הפרה וחלקה בראש השנה, אם היה החדש מעובר משמט, ואם לאו אינו משמט". ופירש הרמב"ם ז"ל שם, "אם היה החדש, הוא חדש אלול, אם היה ל' יום, ונעשה היום שחשב שהוא ראש השנה, היום האחרון מאלול, ונמצא כשמכר מכר בחוב קודם שנת השמטה, (שנתן לו ביום א' דר"ה, והתברר שהוא יום אחרון דאלול והוא יום חול, ומהשנה השביעית הוא). שהוא לא חלק אותה אלא ע"מ שימתין בדמיה, שהיום הוא יו"ט חשוב, וא"א למכור בו מכירה גמורה בפריעת דמים, ובאה השמטה אחר זה ונשמט החוב, ואם נתברר שהים ההוא יום ראש השנה, (שאלול לא היה מעובר) לא נשמט חובו מפני שלא נעשה חובו בשנה שביעית". עכ"ל.

נמצאנו למדים מדב"ק דהרמב"ם ע"ה, דמכירה זו היא בדרך של מלוה, שברור שלא ישלם לו בשעה שזה נותן לו את הבשר, כי זה יו"ט ראשון דר"ה. וביו"ט אסור לפרוע. אלא נותן לו ע"מ שישלם לו אחרי יו"ט, וזה מיקרי חוב. רק החילוק הוא אם החוב נעשה בשביעית ביום אחרון, וממילא שביעית משמטתו, והיינו כשאלול היה מעובר, שאז מתברר שביו"ט ראשון (שבו נתן לו הבשר) הוא יום אחרון של אלול, והוא

יום אחרון של השנה השביעית, נמצא שהלוהו בשביעית ומשמט. אבל אם חדש אלול לא התעבר, נמצא שיום טוב ראשון היה א' תשרי, והוא יום ראשון לשמינית וחוב שנעשה בשמינית לא משמט.

ובא לבאר בסברא למה חלוקת בשר הפרה, לא דמי להקפת החנות כלל, דבהקפת החנות תנן דלא משמטת, וכאן אמרו דאם החלוקה היתה בששית (דהיינו שאלול נתעבר) כן משמט. ולזה כתב הוא ז"ל דיש חילוק פשוט וברור, דבהקפת החנות זה הסדר מוסכם על דרך המקח וממכר של הקונים מן החנויות. אבל כאן אין הסכם או אמנה, אלא יש בעלי בהמות ששוחטים ומחלקים, ובדרך כלל כל הנוטל חלק מן הבשר, נותן שכרו מושלם מיד, ולא זזים משם עד שפורעים ומשלמים הכל, ורק ביו"ט הוא דלא יכולים לשלם, וממתין לתשלום לאחר היום טוב. וזה ממש כמו זוקפו עליו חוב. ופשוט.

אלא שמרן ז"ל בב"י (ח"מ סימן ס"ז) כתב, "ולא דמי להקפת חנות ושכר שכיר דבמשנה דלעיל, הקפת חנות דרך להקיף שנה ושנתים, ובסוף נוטל חובו ואין דרך לנוגשו, וכיון שכן הו"ל כהלוהו עד אחר שביעית, דלרוב הפוסקים אין שביעית משמטתו. וכן השכיר דרכו לקבץ שכר שנה או שנתים, ביד שוכרו ואינו נוגשו לתחם לו, אבל הם בידו כפקדון, או כהלוהו עד אחר שביעית. אבל המוכר חפץ לחברו ולא קבע לו זמן לפורעו אחר שביעית, מיד כשמכר לו הו"ל כאילו הלוהו ושביעית משמטתו, והיינו טעמא דהשוחט את הפרה וחלקה בר"ה וכו'". והתוספות יו"ט הביא דבריו.

נמצא דהוקשה לו למרן הב"י ע"ה, ממשנה ב' למשנה א', דאיך אמרו כאן שבמחלק פרה בשביעית משמטת, ומאי שנא מהקפת חנות דתנן לעיל, שאין משמטת, וכתב דשם דרך להקיף שנה ושנתים ודמי למלוה לחברו וקבע לו זמן לאחר שביעית, דלרוב הפוסקים אין שביעית משמטת בכה"ג. משא"כ במוכר מיד שמכר לו, הו"ל כהלוהו, ומשמט. והוא פלא, דהרמב"ם ז"ל בפירושו למשנה האריך יותר מהרגלו בשתי המשניות הנז' כדי להבהיר החילוק שבין מכירה זו ודומה לה, ובין הקפת החנות, דבהקפת החנות דרך המכירה היא מוסכמת מראש, ולא בשביל לעכב הכסף כהלוואה, אלא משום הנוחות של הקונים, ובעצם גם של המוכר, ועוד שיש למוכר רצון בהסכמה זו, שע"כ הם קונים ממנו כל צרכיהם. אבל חלוקת הבשר אינו דבר של קבע אלא, כך עושים בחגים ומועדים ושאר זמנים המזדמנים, לשחוט פרה ולחלקה בין שכנים או ידידים, לכל אחד כהזמנתו, ומיד משלמים לבעל הפרה, ורק כששוחטים ביו"ט שאסור לפרוע בדמים אז מניחים התשלום עד לאחר מיכן, ולא מפני שזו הדרך למכור בשר, ולא שיש הסכמה בדבר, רק משום האיסור לסחור ביו"ט. וממילא הוי ליה מלוה רגיל, ומלוה משמט, ואע"ג דהמלוה הזה יסודו בקניית בשר ומכירתו, מ"מ מיד זוקפים אותו

בזוב, שתזכך קזבעזם המחזר ומשלמזם לאלתר, וכשהוצרך להמתזן על מעזתזו, הז"ל מלוה ומשמט. ואזן צורך להמציא טעם חדש, דהקפת חנות לא משמטת שזם דדמז למלוה עד אחר השבזעזת.

וקשה דלפז חזדזשו דמרון הב"ז ע"ה יוצא, שאם יש קפזדא לשלם לבעל החנות מדז חדש בחדשו, כמו בזמזנו, והגזע הזמן בחצז אלול ולא פרעז, א"כ שבזעזת משמטת, וחזלוק זה הז צרזכזם לכותבו, בזדן הקפת החנות שאזנו משמט, דהזזנו דוקא כשמשלמזם אחר שנה ושנתזזם, דדמז למלוה עד אחר השבזעזת. וזאת לא שמענו.

ותבט עזנז בדברז מרון ז"ל בכסף משנה, בהלכות שמיטה וזובל (פ"ט הז"א), ושם הבזא פי' הרמב"ם ז"ל למשנה א', וכתב עלזו, "ונראה לז שטעם הדבר, שמאחר שדרך להקזף זמן אחר זמן, ואזנו נפרע ממנו עד שזדמנו לו מעזת, ואזן דרך לנגשו, הזז כאלזו הלוהז עד אחר השבזעזת, שאזן שבזעזת משמטתז, וזה טעם שכר שכזר שאזנו משמט, וכו'". ולכאורה החזלוק מבואר בדברז הרמב"ם ז"ל בפזרושו למשנה. והוז הבזאז, וכותב עלזו ונ"ל שטעם הדבר, וכותב טעם מחודש. ולא בזאר למה לא נזחא לזה בטעמו של הרמב"ם ז"ל, גם לא הקשה עלזו מאומה.

ד. **ושז"ר** ברמב"ם ז"ל שם (פ"ט הז"ה) שפסק הזדן דחלוקת הפרה דבמשנה ב' הנ"ל, וכתב עלזו הראב"ד ז"ל: "א"א אשתמזטזתזה מאז דאמור בזרושלמז (פ"ז הז"א) דהאז מתנזתזן ר' זבודה הז (דפלוג על ת"ק בהקפת החנות). דאמר הקפת החנות ראשונה ראשונה משמטת, ואזלו לרבנן כל הקפת החנות אזנה משמטת, והז דפרה הקפת החנות הז"א". עכ"ל. והנה הזרושלמז בזאמת מדמה חלוקת בשר לדזן הקפת החנות לגמרי, עד שאמרו מתנז' ר' זבודה הז דפליג במשנה א', וס"ל שגם הקפת חנות משמטת. ומסתמא שזאת שהזתה קשה לו למרון הב"ז, עד שהוצרך לטעם חדש, לזשב דעת הרמב"ם ז"ל שפסק דהקפת החנות לא משמטת, ואזלו בפרה פסק דמשמטת. ואולם לא הזוחנו בזה דבר, סז"ס הזרושלמז לא ס"ל חזלוק זה דהב"ז ג"כ, דאל"כ למה אמרו על המשנה דפרה ר' זבודה הז.

ומהר"ז קורקוס ז"ל הזכזח מהמגמ' בפ' השואל, שהקשו ממשנה זו לרב זוסף דאמר הלואת ז"ט לא נזתנה לזתבע, שמזה משמע דמתנזתזן אזזא לכז"ע ולא כר' זבודה בלבד, ולא דמז להקפת חנות. וכתב שהרמב"ם ז"ל בבזאור המשנה רצה לחלק בזן הקפת החנות ובזן שזחט פרה, דגבז הקפת החנות כתב, "הז הזאמנה במקח וממכר שבזן בני אדם ובזן בעלז חנוזות, שזוצזא עלזו כל מה שזצטרך וכו'", (כהנ"ל), וגבז שזחט הפרה כתב, "ונמצא כשמכר מכר בזוב, בשנת השמטה, שלא חזלק אזתה אלא ע"מ שזמתזן בדמזה, שהזום הזוז יז"ט חזוב, וא"א למכור בז מכזרה גמורה בפזרזעזת דמזם. ועברה השמטה אחר זה. ונשמט הזוב". עכ"ל. והוז ז"ל בזאר בדברזו של

הרמב"ם, דכיון שאינו יכול לפרוע בשעת המכר, כיון שהוא בחזקת יו"ט, הרי הוא כאילו מוכר ע"ד שיהיו המעות חוב בידו עד שיוכל לתבוע אותם. וא"כ הרי זה זקפו עליו במלוה, ובזקפן במלוה מודים חכמים, וא"כ מתני' (דפרה) איתיא ככו"ע, מדלא דמי להקפת חנות, שדרך להקיפו אפילו שיוכל לתובעו, אבל זה אינו מקיף אלא מפני שהוא יו"ט, ואינה הקפה רק כזקיפה במלוה. וע"ש שרוצה לפרש גם הירושלמי כן. ונתתי שמחה בלבי שכיוונתי בזה לדעתו הגדולה של מהר"י קורקוס ז"ל, שלמדתי מפיו הרמב"ם ז"ל לחלק בין הקפת חנות ובין הפרה, וכתבתי שבפרה הוא זקיפת מלוה, וכנ"ל. וב"ה אשר נחני בדרך אמת. וע"ש שהוספתי עוד לבאר ענין הקפת החנות בטעם נכון. וכנ"ל.

ושר"ר במשנה ראשונה שם (פ"י מ"ב) שהזכיר דברי הב"י שהובאו בתוי"ט, והקשה דא"כ למה צריך לשנות "וחילקה בר"ה", ליתני המוכר חפץ לחברו שביעית משמטתו דאינו כהקפת חנות. (כלומר דשאני הקפת חנות שהוא קבע עמו זמן אחר השביעית). עוד הקשה על הב"י שדימה הקפת חנות להלוואה שזמנה אחר השביעית, והא במסכת מכות (ד') נחלקו בזה, וקשה למ"ד התם, שגם הלוואה שזמנה אחר השביעית משמטת, תיקשי ליה מתניתין דהקפת חנות. ועוד הזכיר קושית הר"ש, דלמ"ד הלוואה לעשר שנים אינו משמט, למה אמרו במשנה זו, שאם החדש מעובר משמט, והרי הוא לא יתבענו ביו"ט, וממילא הו"ל כהלואה עד אחר השביעית. וע"ש שהאריך לישוב את הירושלמי, והעמיד הדין דפרה בשעשאו מלוה, וקמ"ל דגם ביו"ט יכול לעשותו מלוה, וכגון שקבע לו זמן להביא משכון אחר שעה, או לר' יהודה גם בלי משכון, דראשון ראשון משמט כיון שאפשר במשכון. ע"כ. [והמעייין יראה שהוא נדחק מאד בישוב הדברים].

והנה לפי מה שהעליתי, דכל שלא נעשה בדרך הלוואה, אינו משמט, אבל אם מכר לו חפץ והיה צריך לשלם מיד, ולא היו לו מעות, או שהיה יו"ט וכדו', ודחו זמן הפרעון, גם זה נחשב למלוה. ואע"פ שהיה בדרך מקח וממכר, כיון שביקשו להמתין על המעות, הרי עשו את התשלום למלוה ומשמט, ורק בהקפת חנות הוא דאמרינן דלא משמט, אעפ"י שגם שם החנוני ממתין על מעותיו, שאני התם שכן הוא דרך המקח וממכר של בעלי החנויות, ויש הסכם כזה שמסדיר את צרכי התשלום לנוחותם. וכן הוא גם בשכר שכיר דלא משמט, מהאי טעמא.

ה. **ונבא** לדין הזיכוי, שהוא קנה חפץ מהחנות ושילם תמורתו במושלם, ואחר זמן בא וביקש דבר אחר, ובעל החנות הסכים להחליף, אלא שלא היה לו אותו החפץ שדורש הקונה הזה, ואינו מסכים להחזיר לו כסף מזומן, שלא יקנה במקום אחר, (כנראה שהוא טוען שזכה בזכות הקניה אצלו בסכום זה). וע"כ נותן לו זיכוי לסימן

וזיכרון, שיכול לקחת את אשר יחפוץ בסכום כזה, ואין שייך בזה הלוואה, ולא דומה לבשר הבהמה שחלקו, ששם הוא מוכר ולא מקבל כספו מיד, מפני קדושת החג, וממתין עד יעבור החג דחשיב חוב שבמקום שישלם היום משלם בעוד יום, אבל כאן הוא קנה ושילם, ויכול בכסף זה לקחת מה שירצה, בין היום הזה ובין בכל יום אחר, ובכל עת יכול לבא ולקחת, והפתק שנתן בידו, הוא רק לסימן בעלמא, והכסף הוא פיקדון, או החפץ שהחזיר מופקד עד שיבא ויקח חפץ אחר תמורתו, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל גבי הקפת החנות, שזו דרך שהסכימו עליה בעלי חנויות עם לקוחותיהם, וגם כאן זה הסדר של כמה בעלי חנויות, שמוכנים להחליף את הסחורה בסחורה, ולא מחזירים הכסף. ואולם זה עדיף מהקפת החנות, שבהקפת החנות מראש יודעים שצריך להמתין על התשלום, ובזה דומה למלוה, רק שזה לא נעשה בדרך מלוה, ואין עיקר כוונתם להמתנה על המעות, אלא הסדר מוסכם הוא ביניהם, להקל על עצמם במסחר הזעיר הזה. ואילו כאן, אינו דומה כלל למלוה, שלא נתן לו סחורה ע"מ שישלם לאחר זמן, אלא שילם לו מיד, וגם עתה שבא להחליף, אין בעל החנות מעכב המעות, אלא טוען שבדין אינו חייב להחזיר, אחר שנגמר הקנין, אלא שמוכן לתת לו כל חפץ אחר שיחפוץ בו תמורת מה שהחזיר, ואת זה מוכן לתת לו מעתה בלי שום עיכוב כלל, ומניח ההחלטה ביד הקונה לבא וליטול בכל עת אשר יחפוץ.

וחתני יקירי וחביבי הרה"ג רבי עובדיה יוסף שליט"א, כתב לי, דדין הזיכוי הזה תלוי במחלוקת הראשונים, אם רק חוב דהלוואה הוא שנשמט בשביעית, או שכל חוב נשמט, ולא מיעטו אלא הקפת החנות שלא נשמט בשביעית. ושכן נראה דעת הב"י שכל חוב נשמט ולא רק הלוואה. (שמשום זה חיפש טעם מיוחד להקפת חנות שלא נשמטת.) והוסיף שלדעות אלו, י"ל דרק בחוב שהקונה חייב לבעל החנות לא נשמט, דומיא דהקפת החנות. משא"כ בחוב שהמוכר הוא שחייב לקונה, הוי כשאר תביעת ממון שהלוקח תובע את המוכר, ואפ"ל שדומה יותר להלוואה, שיסוד החוב מטעם ממוני גבך. עכת"ד.

ואולם לפי מה שכתבתי זאת עדיפא מהקפת החנות. משום שלא נתן לו כסף ולא שום חפץ, רק רוצה להחליף ונותן לו לראיה זיכוי זה, ויקח עתה או בכל עת, ולא דמי להלוואה כלל. ומרן שליט"א בחזון עובדיה בהלכות שמיטת כספים (הלכה י"ד, עמוד ל"ה) כתב בהערה י"ח, דנראה דמה שסיים מרן הב"י דהוה ליה כמלוהו לאחר שביעית, שאין שביעית משמטתו, אין זה אלא לרווחא דמילתא. אולם עיקר הטעם כמו שכתב מרן מתחלה, ע"פ הירושלמי שאין שביעית משמטת אלא מלוה, וכמ"ש להדיא בחידושי הרמב"ן והרשב"א והריטב"א ז"ל (בכתובות נ"ה ע"א) בד"ה ולשביעית, דהיינו טעמא דתנן הקפת החנות אינה משמטת, מפני שאין שביעית משמטת אלא מלוה. וכ"כ

הר"ן ז"ל בגיטין (י"ח ע"א) ד"ה גרסינן. והמאירי בגיטין (ל"ז ע"א) ששכירות הבתים אינה נשמטת, ואע"פ שלא נזכר זה להדיא במשנה, מ"מ דומה הוא להקפת החנות, ולשכר שכיר שאין משמטין, מפני שאין זו מלוה ע"כ.

וכ"פ מרן בש"ע סי"א וז"ל, מי שהיה שותף עם חברו והיו מתעסקים בסחורות ובשטרות, ונשאר מהם בידי אחד מהשותפים, אין שביעית משמטתו, משום שאין שביעית שמטת אלא מלוה. עכ"ל.

והרב פאת השלחן (בית ישראל סק"ל) כתב ע"ז, "נ"ל שמרן הש"ע חזר בו כאן, ממ"ש בב"י בד"ה הקפת החנות וכו', שהעלה שכל דבר מכר משמט, ואילו כאן כתב להדיא שאינו משמט אלא מלוה. ובודאי שחזר בו, משום שראה להר"ן שכתב, שכל חוב שאדם מתחייב לחברו שלא ע"ד מלוה, אין שביעית משמטתו, כדתנן הקפת החנות אינה משמטת, לרבנן דקי"ל כותייהו". ע"ש. עו"כ מרן שליט"א שם, וכן הוא דעת הרמב"ם ז"ל, שכתב: שאינו על דרך חוב. ועיין עוד בתשובת הרא"ש ז"ל (כלל ע"ז סעיף ג'), כי בודאי לא נעלם מעיני מרן דפלוגתא היא במכות (ג' ע"ב) אליבא דרב יהודה אמר שמואל, ואילו היה הטעם העיקרי של משנתנו דתנן הקפת החנות אינה משמטת, משום דהוי כמלוה חברו לעשר שנים, לא היו נחלקים אמוראים בזה, מאחר שמשנה ערוכה היא, שהקפת חנות אינה משמטת, משום דהוי כמלוהו לאחר שביעית, אלא ודאי שגם מרן מודה שעיקר טעם משנתנו הוא משום שאין שביעית משמטת אלא מלוה. עו"כ ונפקא מינה לפקיד וכו'. (ועוד אשוב לזה בעה"ו). ועכ"פ מכל האמור עולה בפשיטות דבזיכוי שקיבל מהחנות פשיטא שאין שביעית משמטתו.

ו. **והנה** אם נבין דברי כל הני רבוותא שהזכיר בחזון עובדיה, ראשונים ואחרונים, שכולם סוברים שאין שביעית משמטת אלא מלוה בלבד, וכל אלו אינם מלוה, ונאמר שכוונתם היא, שכל חוב שלא בא בדרך הלוואה ממש אינו משמט, לא נמצא ידינו לפרש המשנה דהשוחט את הפרה (שביעית פ"י מ"ב), דאם היה אלול מעובר משמט כי התברר שיום א' דר"ה, הוא סוף אלול, והוא משנת השמיטה. וכמבואר לעיל, וכ"פ הרמב"ם ז"ל (פ"ט משמיטה ויובל ה"ה) וכנ"ל, והרי החוב הזה לא היה בדרך הלוואה רגילה, שלא הלוח להם כסף, אלא מכר להם מבשר הפרה, ומפני קדושת יו"ט לא יכלו לשלם לו מעות, ונשאר עליהם חוב עד לאחר יו"ט, ואמרו שמשמט.

ובע"כ צריכים אנו לומר שאין כוונתם להלוואה דוקא, אלא לכל חוב הדומה להלוואה, ואולי שנזקף למלוה, דחוב הבשר של הפרה הנ"ל, אעפ"י שיסודו היה במכירה וקניה של הבשר, הרי נזקף למלוה, מרגע שנקבע מחירו ולא שילם מיד, או משום קדושת יו"ט, או מפני שלא היו מעותיו מזומנות לו, הרי זה נהפך למלוה ומשמט.

וע"ז הקשו ראשונים ואחרונים (ובעצם היא קושית הירושלמי) למה הקפת חנות לא משמטת, והרי הוא לוקח דברי אוכל שונים ונרשם בפנקסו של החנוני, וביום פקודה ישלם, והרי זה כמלוה גמור, או לכל הפחות יחשב כזקיפת החוב במלוה.

והירושלמי מסיק שכל הדין של חלוקת הבשר במשנה ב' הנז', אתי כרבי יהודה, דפליג במשנה א', וס"ל שגם הקפת חנות משמטת, כלומר דמשווים שני

הנדונים לגמרי, ומי שסובר בהקפת חנות דמשמט, הוא שאמר הדין דהשוחט הפרה משמט. אבל חכמים דס"ל שאין הקפת חנות משמטת, גם החוב של הבשר בשוחט את הפרה לא משמט, וכנראה דהירושלמי הזה סובר דרק במלוה ממש הוא דמשמט, ולא בחוב שבא ע"י מקח וממכר, וצ"ל איך הירושלמי מפרש את האמור במשנה א' בהקפת חנות, דאם זקפן במלוה משמט. (ועי"ל שכתבתי ג' דעות בזה מן הראשונים.)

אבל כל הפוסקים לא פסקו בזה כהירושלמי הזה. ופירשו דמשנה ב' הנזכרת, אזלא גם כחכמים, שאמרו שהקפת חנות לא משמטת, וכ"פ הרמב"ם ז"ל בפ"ט, שבהלכה

"א, פסק שהקפת חנות לא משמטת, ובהלכה ה', פסק בחלוקת הפרה דמשמט. וכבר כתבתי משם מהר"י קורקוס ז"ל, שמוכיח מהגמ' דפרק השואל שהמשנה דפרה אזלא ככו"ע. וכנ"ל. ולזה האריך הרמב"ם ז"ל בפ"י המשנה, לבאר החילוק שיש בין שתי המשניות האמורות וכנ"ל. אלא שהב"י הוסיף חילוק אחר מדיליה, ורבים אמרו שרק לרוותא דמילתא אמר כן, והעיקר כדבריו הראשונים, ועכ"פ א"א לומר שרק מלוה ממש הוא דמשמט, ולכל היותר נצטרך לומר דגבי פרה משמט משום שזקפוהו במלוה.

ז. **ואבא** לפרש דברי הפוסקים שכתב מרן נר"ו בחזון עובדיה הנז'. דמ"ש הרמב"ן והרשב"א והריטב"א, שהטעם שהקפת חנות לא משמטת, הוא משום שאין

שביעית משמטת אלא מלוה, צ"ל דשאני הקפת חנות שלא נעשה מלוה מלכתחילה, וגם ההמתנה על החוב, לא בדרך מלוה היה, שרק לנוחות מסחרם קבעו להמתין עד זמן מסויים, או עד שיצטבר סכום מסויים, וכפי שדקדקתי מפ"י הרמב"ם ז"ל הנ"ל, וממילא אין להקפת חנות דין של מלוה, וע"כ לא משמט.

וכך צריך לפרש גם בדברי המאירי (גיטין ל"ז ע"ב) הנ"ל, דשכירת בתים לא משמט, צ"ל שלא מדובר שקבעו זמן מסויים ביניהם, ולא היו לו מעות לשוכר, וביקש להמתין לו עוד, דאם כך הרי זו זקיפה במלוה, שגם בהקפת חנות משמט. כמפורש במשנה ובכל הפוסקים, לגבי הקפת חנות וגם בשכר שכיר. אלא בע"כ מדובר בשכר בית, ומשלם לו שכר דירה כפעם בפעם בהתאסף סכום גדול, דומיא דהקפת חנות, ושכר שכיר.

וכך צריך לבאר גם מ"ש בש"ע (ח"מ סי' ס"ז סי"א) בשותף עם חברו וכו', ונשאר בידי א' מהם מהשטרות והסחורות, שאין שביעית משמטת. ברור דלא זקפו במלוה,

אלא שעדיין לא ישבו לגמור כל חלוקת השותפות שביניהם. אבל אם היו יושבים ומסכמים הכל, ואחד צריך להשיב איזה דברים או שוויים, ומבקש להמתין לו ע"ז, מאיזה סיבה, בודאי דמשמט, דהיינו זקפן במלוה. שבזה אין מחלוקת כלל דמשמט.

ומ"ש על זה הרב פאת השלחן, שמרן ז"ל בש"ע חזר בו ממה שכתב בב"י וכנ"ל. כוונתו היא שחזר בו, מאותו טעם שכתב, דלא משמט רק אם דומה לקבע זמן פירעון החוב אחר השביעית, דלפי זה כל מכר אפי' שממתין על המעות, רק לנוחות המסחר ותקנתו, משמט. ורק בהקפת חנות הוא דלא משמט שאינו משלם רק אחר שנה או שנתיים וכנ"ל, בזה חזר בו.

אבל בע"כ צריכים לומר שגם בדבר שלא נעשה מראש הלוואה, אם זקפו במלוה, משמט והוא פשוט. וגם מה שהוסיף מרן נר"ו בחזון עובדיה הנז', שכן הוא ברמב"ם, ובודאי לא נעלם מעיני מרן דפלוגתא היא במכות וכו'. כל זה הוא לומר שבמסקנא, גם מרן הב"י מודה שא"צ לטעם דדמי למלוה לעשר שנים, אלא דבר שהוא בדרך מו"מ, ולא זקפו למלוה, אינו משמט.

וממילא נראה ברור דאם קנה אדם חפץ, וראה שאין בכיסו מעות מזומנים, או שאין לו כל הדרוש לשלם בעד חפץ זה, וביקש שימתין לו על מעות, דבודאי דמשמט, דדמי לחלוקת בשר הפרה. ורק בהקפת חנות ודומיה שיש הסכמה בין הקונים ובין בעל החנות, להמתין ולא לשלם קימעא קימעא, והדבר נעשה מראש לטובת המסחר, ולא על דרך הלוואה, בזה הוא דלא משמט וכן הוא בשכר שכיר, שאינו משלם לו על כל פעולה, או כל יום, רק ההסכם הוא שמשלם לו מזמן לזמן, גם בזה אין לו דין מלוה, אך אם קבעו זמן לפרוע דהיינו זקפן במלוה, לכ"ע משמט. ועיין במהר"י קורקוס ז"ל על הרמב"ם שם (ה"א): "ואם זקפן במלוה פירוש שזקפן במלוה לפרוע עד זמן פלוני". ע"כ. והכונה שאותו זמן שקבע הוא קודם ר"ה של שמינית, ופשוט הוא. עכ"ל.

והרמב"ם ז"ל (ה"ב) כתב, "קנסות של האונס ומפתה וכו', ומאימתי נזקפין במלוה משעת העמדה בדין". עכ"ל.

הכלל העולה לפי מה שכתבתי הוא, דלא נחלק בזה אלא הירושלמי, דס"ל דגם במכירת בשר, אעפ"י שהיה צריך לשלם, והמתין לאחר החג, לא חשיב כמלוה ולא משמט. (ומה שאמרו במשנה דמשמט כר' יהודה אזלא). אבל לכל הראשונים רק בדומה להקפת חנות ושכר שכיר, הוא דלא משמט, משום שלא נעשה בדרך הלוואה, וגם עיכוב התשלום לא היתה לצורך המתנה עד ששיג וכו', אלא דרך מסחר מוסכמת. אבל בקניה ומכירה רגילים, מיד יש לו דין דזקפן במלוה ומשמט.

המשך המאמר בע"ה בגיליון הבא...

הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א

רב אזורי במ.א. גזר

וי"ר המכון למצוות התלויות בארץ

מכתב תשובה על תגובה שקיבלתי על תשובתי לאסור תולעי אניסאקיס שבבשר הדגים מרב חשוב ואב"ד בארה"ב

יא מר חשון תשס"ט

לכבוד ידידי

הרב הגאון וכו'

שלום וברכה!

קיבלתי את דברי כב' ששלח אלי אודות תולעת אניסאקיס בבשר הדגים, וכב' הרבה להקשות על מה שכתבתי להחמיר ולאסור תולעת זו שנמצאת גם בבשר הדגים.

ואענה לכב' בכנות ואחמה"ר, שלאחר שעיינתי בכל הדברים, לא מצאתי בהם כל חידוש או סיבה לשנות ממה שכתבתי, וח"ו שאני עומד על דעתי מבלי משים על לב, אלא ההיפך עיינתי בדברים ולא מצאתי עדיין כל צד להתיר. ורוצה אני שכב' ידע שאדרבה את דרכי בקודש קיבלתי מרבנותי שכוחא דהיתרא עדיף, אולם בסוגיא זו, אני עוסק הרבה מאד שנים והפכתי בזה הרבה בסוגיות ובראשונים והתייעצתי עם הרבה מגדולי הדור ומרבנותי ולא מצאתי ולא הם מצאו דרך להתיר, ואדרבה אותם שנטו להקל לאחר שבייררתי לפנייהם את הדברים הורו לאיסור ואף לפרסם זאת ברבים.

ראשית, ברצוני להדגיש שכל הפתיחה שכתב כב' אודות חכמי המדע, מיותר לחלוטין, כיון שברור וידוע לכולנו שאין בדבריהם כל משקל חלילה נגד דברי חז"ל מפורשים. ולכן באם יאמרו [כפי שבפועל הם אומרים] – שלעולם אין נוצר מהדג כלום אלא הכל מבחוץ ודאי שדבריהם בטילים כעפרא דארעא. אולם בנידו"ד שהם מספרים מציאות אחרי הרבה מחקרים כפי שהם מתארים שהם חקרו את התולעת הזו ובדקו את הימצאותה בדגים שמצוי בהם כגון קוד בבריכות ומצאו נקי, ושוב העבירו הדגים לבריכות עם שרימפע"ן וחיום ים ומצאו נגוע וכן עוד מחקרים, ודבריהם אינם בנויים על תיאוריה אלא על מחקרים ואין כאן כל סתירה לדברי חז"ל. אז מה שייך כאן לשלול דבריהם לחלוטין אם

זה לא סותר כלל לדברי חז"ל. ומי לנו גדול ממרן החזו"א שדעת תורה ועמדת חכמים היתה ברורה וצרופה לפניו. וכאשר הוא דן על התולעים שבדגי הקרפיון הוא כותב בזה"ל [י"ד יד (א) אות ח]: "שמעתי אח"כ בשם ספרי הטבע שהם נולדים מבחוץ וע"י איזה סיבה הופל זוג מהם בברכה והם פרים ורבים במהירות מופלגה... וכו'. וא"כ בטל הספק שנסתפקו אולי מיניה קא רבו ואיסורם מוחלט שהם שרץ המים" עכד"ק. הרי שמרן החזו"א זצ"ל, לאחר ששמע את דברי חכמי הטבע, חזר ופסק כדבר וודאי על פי דבריהם שהאיסור כאן הוא איסור תורה. וע"כ כיון שדבריהם הם ענין גילוי המציאות ולא שום סתירה לדברי חז"ל הקדושים. וה"ה בנידו"ד. וכבר כתב להדיא רבינו בעל שבט הלוי שליט"א [ח"ד י"ד סי' פ"ג. ובח"ז י"ד סי' קכג] וז"ל: "שלכו"ע משכחת לה גם ההיפך, כלומר משכחת גם שיש תולעים שאינם כמורנא, ומעלמא קאתו, רק שבסתם, השו"ע היקל בתולעים שבבשר שדינם כמורנא. אולם אם מתברר על תולעים מסוימים שהם באים מבחוץ ודאי שהם אסורים. ואין זה סותר כלל לדברי חז"ל הקדושים". עי"ש. והדברים פשוטים, כיון שאין כאן חלילה כל סתירה אלא אופן אחר שלא בזה דיברו חז"ל.

אודות מה שכתבת באות ב שעיקר דברי בנויים על שתי הוכחות וכו'. ובהמשך דנת בדברי הבנת מחלוקתם של רב ששת ורב אשי. אחמה"ר, ראשית, כל דברי בנויים על יסוד אחד שמחולק להרבה. והוא שכל מה שאמרו חז"ל שתולעים מיניהו קגבלי, בהכרח שהם נמצאים לא במעיים שנכנס דרך הפה, או על שאר איברים שנכנס דרך האף או החוטם. ומה שכב' טרח לדקדק בזה, הדברים מיותרים. א. אין לכך חשיבות מהיכן מגיע התולעת אם מהפה או מהאף וכי"ב, שהרי למסקנת הגמ' בכ"מ זה אסור באם זה יכול לבוא מבחוץ. ב. וגם אם מצאת לשון שכתבתי כה"ג, אפשר שלא דקדקתי באופן הכניסה כי הרי סו"ס תמיד זה אסור. ולשוונות רבים כעין אלו תראה בראשונים ובאחרונים – ראה מש"כ מרן בבית יוסף בסוד"ה כל תולעים, שנ"ל שגם לדעת רש"י אסור תולעים שבמעיים דהא איכא למימר בהו נמי דמעלמא אתו ועיילי לי באוסייה. עכ"ד. ולכאורה היה לו לדקדק ולומר שמה שבמעיים נכנס דרך הפה. וכן ראה לשון זה בעוד מפרשים עי' ערוה"ש סי' פד סעי' פח. וכן ראה מש"כ הט"ז ב"י"ד סי' פ"ד ס"ק כא, שהתולעים שבמעיים אסורים דמעלמא אתו ונכנסו דרך חוטמו בשעה שהדג ניים, עכ"ד. ולכאורה לא מובן שאם נכנסו דרך האף היה למצוא אותם באיברי הנשימה או הריאה או הכבד, וכיצד נכנסו למעיים שזה רק דרך הפה, וצ"ל או שהם נברו לבפנים או שלא דק. ועוד, הרי הכא עסקינן בקוקיאני שהם סוגי תולעים מיוחדת שנמצאות רק בכבד ובריאה ומעולם לא נמצאו במעיים, ורב אשי לא סבר שהם יכולים מהחוטם אלא מהפה, ולכן שאל אם כן מדוע אינם נמצאו כלל בבני מעיים [או במקום היציאות היינו בית הרעי] ומכאן הוכיח דמינייהו קגבלי. ואף אם אפשר שעוברים ממקום למקום עדיין יש למצוא גם בבית הרעי. אלא שכל זה הוא דרך תיאורייה, כיון שהאמת תיאמר שאותם הנכנסים מהפה הם רק בבני המעיים. ואותם שנכנסים

מהחזטם אז מהזוזן הם בזשאר הזאיברים הפנימיים וראה את הזיזר כיצד הם נכנסים לכל אחד מהזאיברים בזספר שיחת חולין עמ"ס חולין בזוגיא זז. אזא שאני הזגשתי שכל המעבר בין הזאיברים כן המעבר לתוככי הזשר זה לאחר מיתת הזג שהם עזברים מאיבר אחד למישנהו ואף לתוך הזשר עצמו.

ומש"כ באזת ה, הזברים לא מזבנים, שלכאורה אזו ממש הזברים שאמרה הזמ' כשחילקה בין תולעים הזדלים בבהמה ובזגים כגון הזרני הזדלים בין העזר לבשר ואזו סוגי תולעים הזדועים שהם גדלים שם והם מזותרים בזגים שאינם צריכים שחיטה, לבין תולעים הנמצאים בזאיברים הפנימיים שהם אזורים כיון שמעלמא אתו. וההוכחה שמעלמא אתו כיון שהם נמצאים במקום שיכולים לבזא מבחוץ, והזא המים! - - ונמצא שהחילוק שכתבת מזופיע בגמ'. והזברים מפורשים ברבינו הרשב"א על הסוגיא בחולין שם שכתב, שמזרנה דבשרא אזורין דכוורא שרי. פירוש, תולעים שנעשים לה לבהמה בין העזר לבשר וכן לדגים, ומש"ה בזגים שרו דהנהו ודאי מיניה קגבלי, דלא דמו לקוקיאני שהן הנמצאין במעי הזג דאתי ליה מעלמא ומשום הכי אזירי, כדמרין דמינם נאים כזורא ועזיל בזזסיה [וזוב כדברינו דלעיל שלמרות שדיבר לגבי מעיים הזכיר הכניסה דרך החזטם ולא דרך הפה, ראה לעיל]. עכ"פ להדיא דבריו שכל ההיתר בין העזר לבשר כיון שאיירי בתולעים שנמצאים רק שם ולא שנמצאים גם בבני המעיים.

על כן הלכה למעשה, נראה ברזר גם מהגמרא וגם מהראשונים המבזרים את הגמרא כלל אחד ברזר ויזודי, שהקיים בין העזר לבשר הזא הנקרא דרני [וגם אם הזא נמצא בבשר]. והזא יזוע שנוצר בזג. והזא מזתר דמינייהו קגבלי. משא"כ שאר תולעים שיש מקום לזמר שבזו מבחוץ בכל אופן ודרך שיהיה הרי שהם אזורים אז מחמת הזודאי אז אף מחמת הספק, ויהיו אזורים כדין שרץ המים.

וכעת ברזר לנו שכל התולעים שכיום אזו רזאים אזתם בבשר הזגים ונראים כצ'סטזת הקיימים תחת עזר הזגים אז בבשר הזגים כעין המצוי בסול, בקוד, פולוק ועזד. הרי שהם ממש הזרני להם כיוזנו חז"ל והם מזותרים. והנפלא הזא שבמציזות תולעים אזו מעולם לא מצזנו שכמותם בבני המעיים אז בשאר איברים אז בחלל הזטן. ומזידך ברזר לנו שתולעת אזיסזקיס שקיימת במעיים אז בשאר איברים אז על גביהם כגון הנמצא בזוח [וכדברי הש"ך עי' ברעק"א], כיון שיש חשש שבזו מבחוץ הרי שהם אזורים כדין שרץ המים. ולכן כל אזתם תולעים הנמצאים במעיים אז ע"ג בחלל הזטן אז על דפנותיו וכו', ומצויים בזגי סול מזלסקה, קוד מהרבה מדינות בעולם, הליבוט, פלאזנדר, סלמון הנזדוג בכל הימות שבעולם, זגי בקלה מרלזזה מזרגנטינה ועזד מדינות וכן בעזד סוגי זגים, הרי שהם אזורים מדין תורה כדין שרץ המים ואין על זה חולק.

ומה שנותר לנו לדון זה באם מוצאים ממש את אותו סוג תולעת אניסאקיס [ועיננו רואה ולא זר, וכן כל הרוצה לראות המדובר היא באותה תולעת ממש ואין מי שערער על זה]. ואת התולעת הזו מוצאים באותו דג בכמה מצבים, לעיתים כולו בחוץ על האיברים הפנימיים או בתוכו. לעיתים מוצאים את התולעים רובן בחוץ ומיעוט תקוע פנים. לעיתים מוצאים את רוב התולעת בפנים ומיעוט בחוץ ולעיתים מוצאים את כל התולעת בפנים [ובד"כ רק במקום הדק של הבשר ולא בחלק הגב של הדג שהוא החלק הקשה של הבשר]. והנה לבוא ולטעון שיש כאן שני סוגי תולעים אין זו אלא טענה של שטות. ולומר שהתולעת שכולה בחוץ או רובה בחוץ יהיה אסור מדאורייתא, ומאיך אם היא נכנסה לבפנים זה יהיה מותר לגמרי יהיו הדברים תמוהים ממש. ועל כך הוספתי את דברי המומחים שמוסיפים לנו אינפורמציה המלמדת אותנו שהתולעים אינם חודרים כלל לדג בהיותו בחיים בגלל ההתנגדות הטבעית שהקב"ה יצר בכל ייצור בבריאה. ורק לאחר המוות של הדג, כשבטל כח ההתנגדות, התולעים חודרים פנימה. נמצא שתולעים אלו היו כל הזמן באיסור דאורייתא, וכי משום שלאחר מות הדג הם חדרו לבשר הם יהיו לפתע מותרים לגמרי, על כך כתבו הפוסקים שציינתי שם שהדברים תמוהים מאד, ועוד אשוב לזה לקמן.

וממילא, אחר המחילה, כל הדיוקים שכתבתם לדייק מהגמ' ומהראשונים ומהשו"ע שלא הזכירו דברים אלו, לענ"ד הם דברים לא נכונים. כיוון שכולם כתבו מתוך המציאות הידועה להם. וכדוגמא ראה מש"כ הלח"מ על דברי הר"מ בהל' מאכל"א פ"ב הי"ז, שלאחר שדעת הרמ' לאסור תולעים בכל מקום שהם מדוע כתב רק במעי הדגים? ותירץ שדיבר הרמב"ם בהווה. כלומר שהמציאות של זמנם למצוא תולעים רק במעיים. ולכאורה הרי המציאות של היום שיש הרבה תולעים גם המקומות שונים ועל שאר איברים ובפנים ובבשר וכו'. אלא כאמור זו המציאות שהייתה ידועה להם.

ודי להזכיר שגם כיום אנו רואים את אותו הדג, כגון מרלוזה, שיש הבדל עצום בין המגיע מהים הדרומי של ארגנטינה לזה המגיע מהצד הצפוני. וכן בדג הרוטברש המגיע מקרבת איסלנד או הנידוג קרוב יותר לגרנלנד, וכבר ציינתי כל זה בספרי תולעת שני כרך ב. וע"כ שלא כל הימות שווין ולא כל הזמנים שווים. ומה בכך שיש שינוי ולא הזכירו מזה. לאחר שכיום אנו רואים את כל המתואר לעיל בעינינו, האם יש בטענה זו ככל שתהיה טענה נחמדה טעם וסיבה להתיר איסורי תורה.

ומה שכב' כתב שלא הבין מדוע הארכתי בדעת הרמב"ם לאחר שדעתו לא נפסקה להלכה. אחמה"ר בדברי הרמב"ם הארכתי ולא בכדי, כיון שסוף סוף, לרבינו הרמב"ם היה ידיעות בכל מכמני התורה וחכמת העולם. ואם הפירוש בדברי הרמב"ם כפי שכתב הרב

המגיד ש"ל שכל התולעים שבדגים באים מבחוץ ולכן אסר ומאיך כל הראשונים האחרים שהתירו ס"ל שמינייהו קגבלי, איך אפשר לעכל מחלוקת שכזו והרי למדנו תמיד שאין מחלוקת יכולה להיות במציאות. ובשלמא לפי מה שביאר רבי דוד עראמה זצ"ל בדברי הרמב"ם שהוא משום שכשהדג במים כל הגדל בו כגדל במחובר, שפיר דמי. אולם לפי דברי הרה"מ וכן כתב הערוה"ש [פ"ד, צ"ב] שלדעת הרמב"ם הכל בא מבחוץ, איך יתכן שנחלקו במציאות. ועל כך השבתי דברים שהם נפ"מ גדולה לדברינו, ואלו הדברים כפי שראיתי אח"כ שכתבם בעל השבט הלוי שליט"א, שהמחלוקת היא בסתם תולעים שבתוך הבשר [ולא במורנא שידועה שהיא מהבשר], האם אומרים שהם אתו מעלמא או שמינייהו קגבלי. עכ"פ סוף דברי השבט הלוי הם החשובים שלמרות מחלוקת הראשונים על סתם תולעים כתב וזת"ד: שלכו"ע משכחת לה גם ההיפך, כלומר משכחת גם שיש תולעים שאינם כמורנא, ומעלמא קאתו, רק שבסתם השו"ע היקל בתולעים שבבשר שדינם כמורנא. אולם אם מתברר על תולעים מסוימים שהם באים מבחוץ ודאי שהם אסורים. ואין זה סותר כלל לדברי חז"ל הקדושים. עי"ש.

ומש"כ על דברי שכתבתי על מש"כ הב"ח, וכב' ציין ששגגתי בהבנת דבריו. וכדי להבין היטב הדברים אשנה את דברי הב"ח ואת מה שכתב כב'. הנה בתשובתי הבאתי את דברי הב"ח בסי' פ"ד שם, שהביא את ספר שערי דורא שכתב שלדעת רבינו תם תולעים הנמצאים בחתיכות דגים נמי אסורים. ומבאר הב"ח, שכל ההיתר שהתיר רבינו תם הוא דווקא בדג שלם בין עור לבשר דוודאי הוא דלא אתיין מעלמא, אבל אם נמצא כך מונח בחתיכת דג אע"ג דלא נמצאו במעיים יש לחוש שמא נכנסו באוזנו ואח"כ נכנסו בבשר הדג מבפנים ולכן נמצאו בחתיכה ואסורים מספק. ובהמשך הביא דעת ספר התרומה והשע"ד ואת דברי התו"ח עליהם, וסיים אבל לפעד"נ דלא אסר ספר התרומה אלא בנמצא בחתיכת דג דאיכא ספק דילמא מעלמא אתו באוזנו אבל בנמצאים בין עור לבשר מותרין... עכת"ד. הרי שפתיו ז"ל ברור מללו, שהיכא שיש ספק שמא באו מבחוץ אסורין כדין כל ספק דאורייתא, ורק היכא שוודאי לא באו מבחוץ וכגון בדג שלם ובין עור לבשר מותר. וא"כ לפי דבריהם ז"ל במקום שיש אותם תולעים גם במעיים, ויש את כל הסימנים שהם באים מבחוץ, והם נמצאים גם בחתיכות הבשר, אפילו לא יהיה אלא ספק, הרי ספק דאורייתא לחומרא ויש לאוסרם כדין תולעים של שרץ המים שאסורים. וק"ו בנידו"ד שוודאי אנו יודעים שהם באו מבחוץ והם אף נמצאים במעיים ואנו רואים את סימני החדירה שלהם לתוך הבשר, מי יתיר בזה!?

והנה על דברי אלה כתב כב' וז"ל: "מה שכתב מעכ"ת דדעת הב"ח (יור"ד סימן פ"ד ד"ה כל תולעים) [בפירושו דברי השערי דורא] ברור מללו שהיכא שיש ספק שמא באו מבחוץ אסורין כדין כל ספיקא דאורייתא ורק בדג שלם או בין עור לבשר דוודאי לא באו מבחוץ

מותר, אמת דכן כתב הב"ח וכן מבואר בים של שלמה (חולין סימן ק"ד), אולם במחכ"ת שגג בזה דהרי הב"ח לא אסר כלל תולעים הנמצאים בדג שלם או בין עור לבשר מספק שמא באו מבחוץ אלא אך ורק בחתיכת דג, ומאי שנא, עכ"ח כמבואר לעיל בדברינו ומבואר כן בדברי הים של שלמה דהספק הוא שמא בעת קריעת הדג יצא מהחוטם להחתיכה, אבל כשהדג שלם אין לנו שום חשש שיצא מאזנו או מהבני מעיים לבשרו אלא וודאי מיניהו קגבלי ומותר, ואין לנו לחדש ספיקות בדברי הפוסקים".

וכדי שהקורא יבין במה המדובר, נציין שמצינו בספר התרומה (אר"ה, ל"ו) שכתב לאסור כל תולעים שבדגים ואפילו בגוף החתיכה של הדג אסור. וכך הבין בדבריו הרשב"א (על הסוגיא בד"ה מוראנה) וכן כתב בשל"ט"ג על הר"ן סופ"ג דחולין. וכמו כן מצינו שכתב בספר שערי דורא (סי' נב) שלדעת רבינו תם אסורים התולעים אף הנמצאים בבשר הדגים וכן הבין בדבריו בספר תורת חטאת (כלל מז דין א). ועל כך כתב הב"ח להסביר בדברי ספר התרומה וספר שערי דורא שלא כדברי הרשב"א והת"ח. אלא שסבירא להו לחלק דין חדש בין דג שלם לבין חתיכות דגים. וז"ל: "וצ"ל לפי"ז דס"ל לרבנו תם דהא דמסיק בגמ' דתולעים שבדגים מותרים, היינו דווקא כשנמצאו התולעים כשהדג שלם בין עור לבשר דודאי הוא דלא אתין מעלמא. אבל אם נמצא כך מונח בחתיכת דג אף על גב דלא נמצא במעיים יש לחוש שמא נכנסו באוזנו ואח"כ נכנסו בבשר הדג מבפנים, ולכן נמצאו בחתיכה ואסורים מספק..." וכו'. ובסוד"ד סיים גם על דברי ספר התרומה וז"ל: "אבל לפענ"ד דלא אסר הספר התרומה אלא בנמצא בחתיכת דג דאיכא ספק דילמא מעלמא אתו באזניו אבל בנמצאים בין בין עור לבשר מותרין, וכדמוכח להדיא באו"ה כדפרישית". עכ"ל.

והנה לכאורה המעיין יראה שהב"ח חזר על דבריו פעמיים ודקדק לומר שההיתר הוא רק בין העור לבשר ובדג שלם. ולכאורה מדוע לא התיר גם בתוך הבשר ובדג שלם, ורק בין העור לבשר התיר? והביאור הוא לפי מה שכתב לאידך גיסא שכאשר בא לאסור לפי דבריהם, אסר כל הנמצא בחתיכת הדג שמא זה בא מן החוטם ואפילו לא נמצאה אותה תולעת גם בבני המעיים, כיון שיש לחוש שנכנסה מהחוטם או מהאוזן ואח"כ נכנס לבשר מבפנים. ואם כן, הביאור הוא כך: כשהדג שלם ומוצאים מהצד החיצוני של הדג "דירני" שהם בין העור לבשר, סוג תולעת זו ומיקומה ודאי שלא אתו מעלמא. ובכך ביאר את קושיית הרשב"א מהי מוראנא דכוורי שמותר. אולם בבשר הדג היינו כשהדג כבר חתיכות [ובהכרח שאיננו שלם כי אחרת איך אתה רואה בבשר] כאן הוא חושש לחומרא שמא באו מהחוטם למעיים ומשם חדרו לבשר הדג. והחידוש הוא לפי דבריהם שאפילו לא נמצא במעיים, וממילא לכאורה א"א לתלות שבאו מבחוץ מ"מ זה אסור, לפי דבריהם. אלא שכאמור לא נפסקה הלכה כדבריהם אלא נפסקה ההלכה שבבשר הדג מותר ולא חיישינן

שנכנס מהחוטם למעינים ומשם לבשר. אמנם, כן יש להוכיח מדבריו שהיכא שכן נמצא בבני המעינים ואותה סוג תולעת נמצאת גם בבשר, כאן אפשר שלכו"ע יש לחשוש שהיא נכנסה לבני המעינים ומשם לבשר ויהיה אסור משום ספק ודין זה אפשר לאומרו לכו"ע גם לאותם החולקים על סה"ת והשע"ד. ודין זה דייקתי מדברי הב"ח ולא דין אחר. וחושבני שכב' פסק ששגיתי בדברי הב"ח, ללא דין ומשפט. ובזמן כתיבת הדברים אין הספר יש"ש נמצא לפני. אבל לענ"ד גם בדבריו יש לפרש כהנז' בדברי הב"ח. ובוודאי דבר אחד ברור נכתב בבירור בכל הראשונים והאחרונים בהגשה ברורה, שהתולעים המותרים, אנו יודעים בבירור שנוצרו בתוך הדג ובוודאות א"א שהם באו מעלמא. אולם במקרה דידן, אחרי שיש מציאות ברורה של תולעים אלו ממש בבני המעינים, ואחרי שבמציאות הם חודרים לתוך הבשר ובוודאות שלאחר המיתה זה המציאות, ועיני ראו ולא זר באותו דג, את התולעים חיים בבני המעינים ועל גבי בני מעינים, תולעים שחודרים לתוך הבשר מבחוץ, כמתואר הכל בתשובות האחרות שכתבתי בנידון - גם אם לא יהיה אלא ספק, הרי ספיקא דאורייתא לחומרא ויש לאסור תולעים אלו מכל וכל.

הנה כל מה שכתבתי למעלה זה רק להשיב על דברי כב', אולם בתשובותי האחרות יראה וימצא הקורא עוד מקורות והסברים נוספים מדוע יש לאסור תולעים אלו מדין תורה.

ומה שכב' סיים, שמה שנשאר עומד לפניו זוהי תשובת בעל השבט הלוי - אלא שהרב משה וויא כתב שהשבט הלוי חזר בו מהדברים. ומודה הוא שכן הוראת הגר"נ גשטעטנר שליט"א, אלא שרבו עליו כל גדולי הפוסקים בדורינו. ועל כן אין כאן אפילו ספק איסור.

ומאד תמה אני כיצד התעלם מפוסקים רבים שציינתי בתשובותי השונות ואחזור למנותם: א. **הגאון** בעל שבט הלוי שליט"א [ח"ד יו"ד סי' פ"ג] ובתשובה נוספת [ח"ז יו"ד סי' קכז], ושם כבר כתב "שכבר נתברר שמעלמא קאתו". ומה שכתבת שיש מי שכתב שהשבט הלוי חזר בו. אציין בפניך כמה מקורות נוספים לגבי דבריו. האחד, היא תשובת בנו של בעל שבט הלוי הגאון רבי חיים מאיר הלוי וואזנער בתשובה שכתב להגר"ד הלבפשטאם זצ"ל ונתפרסם בסוף קונטרס "ואנכי תולעת" וז"ל: "קיבלתי לנכון את מכתבו ובו הבקשה להביא נידון התולעים שבדגים לפני א"א עט"ר שליט"א שיצא שוב לעורר אודות מכשול זה. ובכן קיימתי בקשתו, וא"א שליט"א ענה לי שאינו נוהג לחזור ולשלב מה שכבר אמר בו חוות דעתו הברורה, ואם כבודו רוצה יוכל לומר שגם דעת א"א שליט"א כדבריו ויציין את המקורות בשבט הלוי כפי שהביא במכתבו" עכ"ד. [וראוי לציין שעיקר המכתב של הגר"ד הלבפשטאם זצ"ל היה ממש נידו"ד לאסור

תולעי אניסאקיס שבבשר דג הסול והקוד ועוד ובפרט שנמצא מהם אותם תולעים ממש גם בבני המעיים]. זאת ועוד, לאחר שכתבתי בחוברת תנובות שדה היר"ל ע"י המכון את דברי הרב וויא על דעת השבט הלוי הוא כתב לי מכתב ובתו"ד מציין שנקרא לביתו של בעל השבט הלוי וכו' "ולאחר דין ודברים נוסף אמר לי למסקנה את הדברים שכתבתי בשמו בספרי בדיקת מזון כהלכה (פרק ג' הערה 22): "והוסיף בע"פ שיש לדון בכל מקרה לגופו וכל עוד שלא ידוע על המצאות תולעים מסוג זה בבשר דג מסויים אין לחוש לזה" עכ"ד. כלומר גם לפי דבריו באם כיום אנו רואים אותם תולעים גם במים, גם במעי הדג וגם בבשר פשוט שיש לאוסרם מדאורייתא לדעת בעל השבט הלוי. והדברים ברורים, ודי בזה.

ב. **הגאון** רבי חיים גריינמן שליט"א – הוראה בעל פה ברורה, כפי שאמר לי להדיא במוצאי שבת חוה"מ פסח והבאתי הדברים בארוכה בתשובה בספרי. והורה לפרסם זאת ברבים.

ג. **הגאון** רבי משה שטערנבוך שליט"א – בתשובה מעש"ק פר' בא תשנ"א, והתפרסם בסוף הקונטרס "ואנכי תולעת".

ד. **הגאון** רבי נתן גשטטנר שליט"א – בספרו שו"ת להורות נתן חלק תשיעי בכמה תשובות שם.

ה. **הגאון** מו"ר רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א – בהוראה ברורה שנאמרה לנאמן ביתו הגר"מ קארפ שליט"א ופורסמה ברבים בעיתונות החרדית בא"י, שלאחר שראה את התולעים בבטן הדג ואותם תולעים בבשר הדג כתב וז"ל: " ישנם דגים המוחזקים עם הרבה תולעים במעיים, ואותה התולעת נמצאת גם בבשר, ובדיקת דגים כאלו כגון סול או סלומון מהים (לא נורווגי) נמצאו תולעים בבשר עצמו וחלקם חצי בבשר וחצי מחוצה לו, ודעת מרן הגר"ש אלישיב שליט"א, מכיון שהדג מוחזק בתולעים במעיים, אזי יש לחוש לאיסור תורה שבאו התולעים האלו מבחוץ, החשש הנ"ל דווקא בדגי ים, ובשאר דגים הבאים מן הבריכות אין בהם חשש להם אבל יש בהם חשש טפילים חיצוניים וטעונים פיקוח והדברים ידועים ומפורסמים".

ו. **הגאון** רבי שלמה משה עמאר שליט"א – בהסכמה לספרי "תולעת שני" וז"ל: "אך כל זה כשברור לנו שלא באו מבחוץ, אבל אם הדבר מסופק הן מצד מה שהעיניים רואות, והן מצד בירור מחקרי נאמן, אסור לאוכלם ואסור לאכול הדגים הללו, עד שינקו אותם בקפידא, דהוי ספק איסור דאורייתא ולחומר. והמזלזל בזה הוא מכשיל את הרבים רח"ל".

ז. **הגאון** רבי חיים יוסף דוד וויס שליט"א בספרו שו"ת ויען דוד סי' קיד – הביא הדברים בקיצור בסוף קונטרס ואנכי תולעת [ואין הספר מצוי אית].

ח. הגאון רבי ישראל זזב הלבפשטאם זצ"ל – שכתב קונטרס שלם לאסור תולעים אלו הנמצאים בבשר באם הם נמצאים גם בבני המעיים וידוע שבאים מבחוז וכתב על כך בארוכה והעלה שאיסורם איסור תורה והאוכם עובר בד' לאוין.

זאת ועוד, שגם הרבנים שהתירו בתחילה והביא דבריהם בספרו של הרב וויא כל ההיתר משום שזה מיקרוסקופי או כל מיני טענות, שכיום אנו רואים בחוש ובמציאות בעיניים שאינם נכונים. כך שלענ"ד אינני מכיר מי מגדולי הדור שמתיר או שיתיר בנידו"ד, והדברים פשוטים לי ביותר שתולעים אלו אסורים מדין תורה כדין שרץ המים. וב"ה זכינו שיש פתרונות ואפשרויות להביא את כל סוגי הדגים הללו נקיים מתולעים גם כשהם ממקורות הנגועים בתולעים, ויש בזה רק צורך ברצון לעשות שינוי ולהרחיק מעלינו כל דבר טמטום [שכידוע השרצים מטמטמים את האדם], והדברים אפשריים בקלות ממש, ואשמח לסייע בידכם בכל המפעלים שאתם נותנים כשרות על דגים אלו.

נ.ב. ע"פ כל הדברים הנ"ל ברור ופשוט שיש לאסור גם דגי הסלמון הנמכרים בקופסאות שימורים, לאחר שעשינו בדיקות לעיני הרבנים ומצאנו שם תולעים, ואחהמ"ר כל מה שכתב כב' בתשובתו האחרת אודות התולעים בקופסאות שימורים, אינו להלכה לענ"ד. ויש לפרסם זאת ברבים שימנע ציבור מלהשתמש בזה עד שייצרו את השימורים מדגים שנוקו מן התולעים.

בברכת השלום והאמת

אהבו

שניאור זלמן רווח

הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א
 חבר המערכת, וראש כולל זרעים
 שע"י המכון למצוות התלויות בארץ
 - אלעד

ביאור שיטות הראשונים בדין ביעור פירות שביעית

א. הנה שורש מצות הביעור מבואר בגמרא דפסחים (דף נב:) ונלמד מהא דאמר קרא, "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך" – "כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמה שבבית, כלה לחיה אשר בשדה כלה לבהמתך מן הבית".

וכתב שם רש"י (ד"ה משום שנאמר), "זהו ביעורן שמפקירן במקום דריסת חיה ובהמה". וכתבו התוס' שם ד"ה מתבערין, "פ"ה שנותנין אותן למרמס חיה ובהמה ולא נראה דהא מותרין אחר הביעור לעניים לכ"ע דתנן התם (שביעית פ"ט מ"ח) מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלקן מזון ג' סעודות לכל אחד עניים אוכלים אחר הביעור ולא עשירים דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר א' עניים וא' עשירים אוכלים אחר הביעור ובתוספתא קתני מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכניו לקרוביו ליודעיו ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר אחינו בית ישראל מי שצריך ליטול יטול וחוזר ומכניס לתוך ביתו והולך ואוכל עד שיכלו ואומר ר"י הא דמשמע בכל מקום לאסור לאכול אחר הביעור היינו כשמשה בביתו בחזקת שלו אבל אם מפקירו ומוציאו מרשותו שיאכל כל מי שירצה הן אדם והן חיה מותר להכניסו ולאוכלו אחר הביעור", ע"כ.

ב. **נראה** מדברי התוס', שהבינו בדברי רש"י, דכשמגיע זמן הביעור אסור לאדם לאכול הפירות שנשארו ברשותו אלא מוטל עליו להפקירם לחיה ולבהמה וזהו עצם קיום מצוות הביעור. ועל זה הקשו התוס' מהמשנה דהא מתרין אחר הביעור לעניים לכ"ע, ע"ש. [ולכאורה קושיא זו נוכל לתרץ ע"פ ג' הרמב"ם במשנה זו רבי יוסי אומר אחד עניים אחד עשירים "אין" אוכלין אחר הביעור והלכה כרבי יוסי כמו שנביא להלן אות ו'].

והתוס' חלקו על פ"ה והסבירו דמצוות הביעור היינו שמוציא הפירות מרשותו מיד כשמגיע שעת הביעור ומחלקם לאחרים פחות פחות מג' סעודות או מפקירם לכל מי שירצה וזה עיקר מצוות הביעור להוציא הפירות מרשותו ולא להשאיר בידו אלא כשיעור ג' סעודות. ואם לא קיים מצוות הביעור ולא הוציא הפירות מרשותו כשהגיע זמן הביעור אז נאסרו הפירות באכילה אבל אינו חייב לבערם מן העולם אלא הרי הוא כשאר איסורי אכילה.

ג. **וכן** ביאר הרמב"ן בפ"ה החומש (ויקרא כה, ז) דענין הביעור, שיכלה הפירות אחר זמן מביתו להפקירן, והוא ביעור שביעית שהזכירו חכמים בכל מקום ואין הענין שיהיו

הפירות אחר זמן הביעור אסורין בהנאה ובאכילה ויהא מחויב לאבדס, ולא מנו חכמים במשנה (סוף תמורה) פירות שביעית לא מן הנשרפים ולא מן הנקברים, ואינו אלא שהוא צריך לבערם מרשותו ולהפקירם לעניים ולכל אדם, כענין בערתי הקדש מן הבית (דברים כו יג).

וע"ש ברמב"ן דגם רש"י בפסחים מודה לזה אלא דהחמיר רש"י דלא סגי במה שיפקיר את הפירות לאדם אלא צריך שיפקיר גם לבהמה ולחיה לקיים בהם ואכלו אבינו עמך ויתרם תאכל חית השדה (שמות כג יא), ולבהמתך ולחיה אשר בארצך, וכתב הרמב"ן דרש"י הפליג, ומכל מקום אינן נאסרין באכילה כלל. משמע דס"ל לרמב"ן דמספיק שיפקיר לאדם אבל באמת התוס' בפסחים שם כתבו בשם ר"י דמפקירו ומוציאו מרשותו שיאכל כל מי שירצה הן אדם והן חיה, ע"ש. הרי דס"ל כהבנת הרמב"ן בפרש"י.

ד. **וע"ש** ברמב"ן דהרב רבי משה והרבה מן החכמים סבורין שהביעור אוסר לגמרי וטעוניהן שריפה או מפזר וזורה לרוח או מטיל לים. ואינו כן, כמו שנתבאר וכו', ע"ש.

זזה לשון הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ז ה"ג), "היו לו פירות שביעית מחלקן מזון ג' סעודות לכל אחד ואחד ואסור לאכול אחר הביעור בין לעניים בין לעשירים ואם לא מצא אוכלין בשעת הביעור שורף באש או משליך לים או מאבד בכל דבר שמאבד", ע"כ.

ה. **וצריך** ביאור מה שכתב הרמב"ם היו לו פירות שביעית מחלקן מזון ג' סעודות לכל אחד ואחד, דממה נפשך אם כבר הגיע זמן הביעור הרי כבר כתב הרמב"ם בהמשך דאסור לאכול אחר הביעור בין לעניים בין לעשירים, ואם לפני הביעור מהו שיעור זה של ג' סעודות יחלק להם כמה שיוכלו לאכול לפני שיגיע זמן הביעור. **ונראה** דמיירי כאן מיד שכלה לחיה מן השדה דעדיין נתנו לו זמן מסויים לבער הפירות מן הבית על ידי שיחלק אותם קצת קצת לכל אחד. וזהו שמסיים הרמב"ם דאם לא מצא אוכלין בשעת הביעור שורף באש או משליך לים וכו' משמע דמיירי אחר שכבר הגיע השעה שאסור להחזיק הפירות בביתו.

וכן נראה מדברי המשנה (פ"ט מ"ח), "מי שהיו לו פירות שביעית" וזה הגיע שעת הביעור" מחלק מזון ג' סעודות כל אחד ואחד". והבין הרמב"ם דמיירי בהיו לו פירות מרובין דאינו יכול לאכלם כולם הוא עצמו. וע"ע לשון הרמב"ם בפיה"מ (פ"ט מ"ב) שכתב "אם אסף תאנים ושטחם ויבשם ואכל מהם אין לו להחמיר באכילתן כל השנה השביעית כולה אבל יאכל כל זמן שהתאנים הלחים נמצאים באילנות וכשיפסקו ונבלו ולא נמצא מהם אלא היבשים יסיר כל מה שיש ברשותו מן התאנים היבשים" או שיאכלם כולם אם יכול" או ישרפום או יזרקום לים וזהו ענין ביעור", ע"ש. משמע דעל ידי אכילתו נמי מקיים מצוות הביעור כמו אם ישרפם או יזרקם לים.

ומה שכתב הרמב"ם או שיאכלם כולם אם יכול, נראה דה"ה נמי אם יחלקם ג' סעודות למכרו אם ימצא. מקיים נמי בזה מצוות הביעור וכמבואר בהלכות. אלא דאם לא

יכול לאכלם כולם ולא מצא מי שיאכלם בשעת הביעור חייב לשרפם ולכלות אותם מן העולם לקיים בזה מצוות הביעור דומיא דביעור חמץ. [וראיתי למשנת יוסף שהביא מי שדקדק מדברי הרמב"ם דאדרבה עיקר מצוות הביעור הוא על ידי שיאכל הפירות אלא שאם לא מצא מי שיאכלם שורף באש או משליך לים].

וכן נראה דהבין הראב"ד בהשגתו על דברי הרמב"ם וז"ל, "א"א בחיי ראשי לא האיר ולא הצהיר מהו הביעור האוסר על כל אדם ואולי הוא סבור כי החילוק על ג' סעודות הוא גמר וביעור ואינו כן וכו", ע"ש.

ונראה דזמן זה שנתנו לו חכמים כשמגיע זמן הביעור לחלק למכריו היינו יום אחד ולכן הרשו לו לחלק לכל אחד מזון ג' סעודות ואף דבחול לא היו אוכלים אלא ב' סעודות נראה אגב גררא דשבת נקטו ג' סעודות.

ו. **וס"ל** לרבנו הרמב"ם דאם לא חילק הפירות ולא שרפם בשעת הביעור לא קיים מצוות הביעור ואסורים הפירות באכילה הן לעניים והן לעשירים. וזה יצא לו לרמב"ם מסיום דברי המשנה שם (פ"ט מ"ח) שאמרה, "עניים אוכלים אחר הביעור אבל לא עשירים דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור", כך היא הגירסא בספרים שלנו וכן הוא בת"כ ובירושלמי וכך העתיקו כמה ראשונים, אבל הרמב"ם בפיה"מ (פ"ה מ"ג) גרס במשנה רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אין אוכלים אחר הביעור. וידוע דרבי יהודה ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי כמבואר בערובין (דף מו:): וכמו שפסק הרמב"ם בפיה"מ (פ"ט מ"ח) לכן פסק הרמב"ם (פ"ז ה"ג) דאסור לאכול אחר הביעור בין לעניים בין לעשירים. וכן ביארו הכס"מ והמהר"י קורקוס בדברי הרמב"ם. [ועיי' ברדב"ז דאישתמיט מניה גי' הרמב"ם בפיה"מ בדברי רבי יוסי].

ז. **ומה** שהשמיט הרמב"ם כל דברי התוספתא דמפקיר והוא עצמו יכול לזכות בה, נראה משום דהבין הרמב"ם דהאי תוספתא אתיא כשיטת רבי שמעון הובא בתוספתא שם (פ"ח ה"ג) דעשירים אוכלים מן האוצר אחר הביעור. והבין הרמב"ם דה"ה דאוכלים אחר שהפקירו ואין צריך לבערם אבל כבר פסק הרמב"ם כרבי יוסי וכפי גירסתו דאחד עניים ואחד עשירים אין אוכלים אחר הביעור. [שוב הראו לי שכן העלה הרב חסדי דוד על התוספתא לשיטת הרמב"ם].

ח. **והנה** הראב"ד שם חלק על דברי הרמב"ם והוא ביאר מצוות הביעור דכשיכלו פירות העיר ותחומיה מוציאים כל אדם מה שבבתיהם ומביאין אותן לאוצר ליד בית דין והם מחלקים לכל אחד ג' סעודות כדי לשבת וכן בכל יום עד שיכלו ואם אין שם אוצר ולא ב"ד מחלק (פי' שאין בעיר ב"ד שיחלק) מוציאן לשוק ומפקירן ואף הוא יכול לחזור ולזכות בהן ככל אדם ואוכל הזוכה בהן עד שיכלו אותם הפירות מכל הארץ ביהודה מכל ארץ יהודה ובגליל מכל הגליל ואחר שיכלו מכל הארץ אז יתבערו לגמרי לשריפה או לאיבוד ומאותו ביעור ואילך אינו אוסר במשהו לפי שאין לו שום היתר אבל לביעור הראשון כיון שיש לו היתר אכילה ג' סעודות אוסר במשהו וכו' וזהו עיקרן של דברים הללו. ע"ש.

נמצינו למדים מדברי הראב"ד דעיקר הביעור הוא הביעור השני שצריך לבער כשכלה מהארץ וס"ל להראב"ד דעל ידי החילוק ג' סעודות אינו מקיים מצוות הביעור אלא רק על ידי שריפה ואיבוד הפירות וזוה חולק הראב"ד על דעת הרמב"ם. ודין זה שמחלק ג' סעודות שהזכירה המשנה דמי שהיו לו פירות שביעית והגיע זמן הביעור מחלק מזון ג' סעודות וכו' הבין הראב"ד דמייירי כשהגיע זמן הביעור הראשון שכלה מהעיר שלו בלבד.

ומה שכתב הראב"ד שמביאין הפירות לאוצר ליד ב"ד הוא מדברי התוספתא (פ"ח ה"א) הביאה הר"ש (פ"ט מ"ח), "בראשונה היו שלוחי ב"ד יושבין על פתחי עיירות כל מי שמביא פירות בתוך ידו נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מהן מזון ג' סעודות והשאר מכניסין אותו לאוצר ב"ד". ומה שהוסיף הראב"ד דאם אין שם אוצר ולא ב"ד מחלק מוציאן לשוק ומפקירן ואף הוא יכול לחזור ולזכות בהן ככל אדם ואוכל הזוכה בהן, הוא מדברי התוספתא שם (פ"ח ה"ד), הביאה הכס"מ והרדב"ז, "מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכניו וליודעיו ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול וחוזר ומכניס בתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו", ע"ש.

ט. **ונראה** דהבין הראב"ד דזה דוקא כשאין ב"ד בעיר והיינו דקתני בתוספתא (ה"א), "בראשונה היו שלוחי ב"ד יושבין וכו'", והיינו דמאוחר יותר כבר לא היו שלוחי ב"ד יושבין על פתחי העיירות ובאופן זה מייירי התוספתא (ה"ד) דמחלק לשכניו ולקרוביו וכו' אבל כשהיו שלוחי ב"ד יושבין היה אסור לו לחלק הפירות אלא על פי ב"ד. [ועי' חסדי דוד ומנחת ביכורים מה שביארו דברי התוספתא בראשונה וכו'.]

ומה שסיימה התוספתא דמפקיר ומכניס בתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו, הבין הראב"ד דהיינו עד שעה שיכלו מכל הארץ, דאז מחוייב לבער ולאבד הכל, ועל זה נאמר כלה לחיה מן השדה כלה לבהמה מן הבית. ונראה דמזה למד הראב"ד מה שחידש דתרי ביעורי איכא. וכן ביאר המהר"י קורקוס הביאו הכס"מ.

וע"ש במהר"י קורקוס שדחה דהלשון אוכל והולך עד שיכלו לא משמע כן אלא עד שיכלו אותם פירות עצמם שזכה בהם מן ההפקר כי כבר קיים מצות ביעור, ע"ש. ונראה דזה גרם לו לרב מהר"י קורקוס להקשות כן משום דגרס בתוספתא אוכל והולך עד שיכלו כמו שהוא העתיק אבל לישנא דתוספתא דידן עד שעה שיכלו. ולפי גירסא זו מיושבים דברי הראב"ד מה שלמד בתוספתא דהיינו עד שעה שיכלה אותו מין מן הארץ דאל"כ עד שיכלו מיבעי ליה, ודו"ק.

הרב אליהו עזריאל שליט"א

אברך מעיה"ק אלעד

האם מותר להסיר קוצים מעצי אתרוגים בשביעית, כדי שלא יפגמו האתרוגים

בס"ד ט אלול תשס"ח. שנת השמיטה.

שאלה, האם מותר להסיר קוצים מעץ האתרוג כדי שלא יפסדו האתרוגים למצוה,
והאם מותר לעטוף את האתרוגים בנייר כדי שלא יחדרו בהם הקוצים.

א. תשובה: לכאורה י"ל דכיון שאם לא יטול את הקוצים הסמוכים לאתרוגים עלולים
הם להיפסד למצוה, הוי בכלל לאוקמי, דהיינו לשמור על המצב הקיים,
וכמו שחילקו כיוצא בזה בגמרא מו"ק (ג.) וע"ז (נ:): בין לאוקמי אילנא ובין לאברויי
אילנא, שאם הוא לאברויי אילנא אסור, ואם הוא לאוקמי אילנא מותר. וכן פסק
הרמב"ם (פ"א מהלכות שמיטה ויובל הלכה ז), "המקשקש בזיתים אם להברות
האילן אסור, ואם לסתום את הפצימים מותר". ע"כ. וכ"מ עוד (שם בהלכה כב)
שכתב, "אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית לא שיעלה אלא שלא יוסיף". ע"כ.
ואע"פ שאין בכל נטילת הקוצים שסביב לאתרוגים משום מניעת הפסד ודאי, כי
יש אתרוגים שגם בלי נטילת הקוצים יהיו כשרים למצוה אף שלא יהיו
מהודרים, הרי כתב מרן הב"י (סימן תרמח) בשם התרומת הדשן (סימן צט) שנהגו
להכשיר הנקבים שנעשו באילן ע"י קוצים אע"פ שיש בהם חסרון, שזהו דרך גדילתן
וכו'. וכ"פ הרמ"א (סימן תרמח ס"ב). ע"ש. וכתב הט"ז (סק"ד), שכל מה שהתירו
בזה היינו דוקא כשאנו רואים שנקרם עור האתרוג במקום החסרון, רק שיש גומא,
אבל אם אנו רואים שלא נקרם אלא יש שם נקב וחסרון אע"פ שנעשה ע"י קוצים
בדרך גדילתן פסול. והמון העם טועים בכך, ע"ש וכ"ה במשנ"ב (שם סק"י). ונמצא
שאפשר שיהיו אתרוגים כשרים למצוה, ע"י שיתהווה הקרום במקום הנקב, מ"מ
כיון שיש לחוש שהקוצים ינקבו את האתרוגים סמוך לנטילתם מן האילן באופן
שעדיין לא יספיקו להגליד, ואז יהיו פסולים לגמרי, שפיר יש להתיר בזה, משום
שגם בספק הפסד יש להתיר, וכדין חול המועד, וכמו שכתב המג"א (סימן קלז
סק"א). וע' במו"ק (ב:), וע"ז (נ:). ודו"ק. וכ"כ החזון איש (או"ח סו"ס קלד, ושביעית
סו"ס טז), דספק שיאבד הוי כדבר האבוד ודאי וכו'. וכן העלה בספר שבת לה' (עמ'
נט סכ"ה). וע' בדרך אמונה (פ"א מהל' שמיטה ויובל הכ"א בבאה"ל ד"ה אין). וע"ע
בחזו"ע (יו"ט, עמ' קעג הערה טו), ובילקור"י (שביעית עמ' רעב ס"ח). ודו"ק.

דעת האוסרים נטילת קוצים מהאילן

ב. **אולם** ראיתי בספר פאת השלחן (פ"א סוף ה"ה) שכתב, "אין מכוונין לקוץ הקוצים היוצאים מהאילן שלא יזיקו הפירות". ובבית ישראל (שם אות טז) כתב, שזהו מה שאמרו בירושלמי דשביעית (פ"ב ה"ב), "מכוונין" (עד ר"ה), פי', מכוונין, מיישרין אותה מן הקוצים שיוצאין מן האילן. וכ"ה בתוספתא (שביעית פ"א ה"י), מסלקין מקוצין עד ר"ה. הא בשביעית אסורין. עכת"ד. וכ"ה בחזון יחזקאל על התוספתא (פ"א דשביעית ה"ז). ונראה שנמשכו בזה אחר מה שפירש הפני משה בירושלמי (שם ד"ה נוטל את הקבוצים עמה), וז"ל: "שנוטל את הקבוצים והקוצים שעולין באילן כדי לכווננו". ע"כ. וכן פסק בשו"ת מהרי"ל דיסקין (סימן כו אות כח) ובספר השמיטה להגרי"מ טוקצ'ינסקי (עמ' כג ס"ג).

וגם הגרא"י קוק בספר שבת הארץ (פ"א סעיף ה בהערה דף ג, ובדפ"ח עמ' 205) נמשך בזה אחר פאת השלחן וכתב וז"ל: "אין מכוונין, שהוא לקצוץ את הקוצים היוצאים מן האילן המזיקים את הפירות, וזה אסור לכל הדעות, שאפילו להסוברים שמוותר לעשות עבודה שהיא לאוקמי אילנא גם כשהוא בגוף האילן, זהו דוקא להעמיד האילן שיהיה ראוי לעבודתו לאחר השמיטה, אבל עבודה שהיא לצורך הפירות לעולם אסורה, שמה שהוא לצורך הפירות, הפקיעה התורה, שהפקירה פירות שביעית לכל, וסילקה יד הבעלים מהם, ואפילו כשהם נאבדים אסור לעשות עבודה בשבילם". עכ"ד. וכ"כ עוד כיו"ב בקונטרס אחרון שבסוף הספר (ריש סימן י וסימן יב), שכל מה שהוא בשביל הפירות אסור לעשות גם עבודה של לאוקמי, ולכן אין מעשנין את האילן להמית התולעים, אף דאיירי בתולעים המזיקין את הפירות. ע"כ. ועיין לו עוד בשו"ת משפט כהן (סימן עט).

עבודה לצורך קיום הפירות

ג. **אלא** שעיקר טעמו של הגרא"י קוק לאסור עבודה גם היכא דהוי לאוקמי פירא, לכאורה אינו מובן, כי מאחר שתכלית התורה שכולם יהנו מהפירות, אם יהיו נפסדים, מה הנאה יש בהם. ועוד קשה, ממה שפסק הרמב"ם (פ"א מהלכות שמיטה ויובל ה"ז) שטוענין את האילן באבנים. ואמרו בגמ' שבת (סז). "טוענו באבנים כי היכי דליכחוש חיליה". ופרש"י דליכחוש חיליה, "שעל ידי שהוא שמן וכחו רב פירותיו נושרין". והיינו דהוי בכלל לאוקמי פירא, כי ע"י שהפירות נושרים הם מתקלקלים באדמה, או שהם נושרים קודם גמר בישולם.

ואח"כ ראיתי להגרי"מ טוקצ'ינסקי בספר השמיטה (עמוד כד הערה 5) שהביא כמה ראיות שיש להתיר גם משום אוקמי פירא, ודלא כהגרא"י קוק. וכן פסק שם (עמ' כב סעיף ב). וכן כתב המהרי"ל דיסקין בקונטרס אחרון (סימן ה אות רנט), שהתירו עבודה גם היכא דאיכא פסידא רק לפירות ולא לאילן. וכן דעת החזו"א (שביעית סימן כא ס"ק יד), ועוד אחרונים. וכן פסק בילקו"י (שביעית עמ' רעב ס"ח). וראה עוד בזה בספר אוצר יסודי שביעית (תשס"ז עמוד שסד). ומה שכתב הגרא"י קוק לענין עישון, ג"כ אינו מוסכם, וכפי שיתבאר להלן (אות ט).

אין מקור מבורר לאסור נטילת הקוצים

ד. והנה כל יסוד דברי הרב פאת השלחן ודעמיה לאסור נטילת הקוצים, הוא מלשון הירושלמי הנ"ל "מכוונין" וכו'. אבל במחכ"ת הלשון דחוק לפירוש זה, כי בפשטות משמע דקאי על גוף האילן שנתעקם. וכן מצאתי להר"ש סיריליאו שכתב בפירושו לירושלמי (שם) בזה"ל: "מכוונין לה, כשהנטיעה עקומה ומיישרין אותה, קושרין לה בחבלים עץ עב אצלה ישר עד שעולה השרף בו ישר ונשארת בו". ע"כ. וכן כתב הגאון מהר"ד פארדו בפירושו על התוספתא (פ"א דשביעית ה"ז). וכ"כ הג"ר יצחק שבדרון במנחת יצחק על התוספתא (שם). וכ"ה בשיירי מנחה (שם), ודחה מה שפירש המנחת ביכורים בענין אחר. ע"ש. ולפי זה אין צריך להידחק לפרש מה שאמרו בירושלמי "נוטל את הקבוצים" וכו', דקאי אדלעיל, וכמו שפירש הפני משה. ועוד, שהמהר"א פולדא פירש זה בענין אחר. ע"ש. ומה שנסתייע הרב פאת השלחן ממש"א בתוספתא "מסלקין מקוצין עד ר"ה", במחכ"ת גם זו אינה ראייה, כי משמע דלא קאי על חיתוך הקוצים מהאילן, אלא על סילוק הקוצים מהקרקע, כדי להכשיר הקרקע לזריעה. וכן מצאתי בפירוש מנחת ביכורים ומנחת יצחק על התוספתא (פ"א ה"י) שכתבו, דקאי על ניקוי הקוצים מהשדה. וכ"כ ריב"ג מוילנא (שם). ועוד שאין גירסא זו מוסכמת בתוספתא, כי הגאון מהר"ד פארדו בחסדי דוד (שביעית פ"א ה"י) כתב שיש שם שיבוש. ע"ש.

ומעתה אין ללמוד מזה לאסור הסרת הקוצים מהאילן. וכן ראיתי להגרי"ש אלישיב בשו"ת קובץ תשובות חלק א (סימן רלא סק"ד) שהעיר בזה ע"ד הפאת השלחן, שהמפרשים שקדמו לו לא פירשו כן. וכ"ה בספר משמרת השביעית (עמ' עח הערה 14). ע"ש.

חיתוך יבלת מן האילן

ה. **איברא** דאכתי י"ל שאין ליטול את הקוצים מהאילן, שהרי כתב הרמב"ם (בפ"א מהלכות שמיטה ויובל ה"ה), "ולא יחתוך היבולת מן האילן". ע"כ. ולכאורה משמע שאע"פ שהוא לאוקמי אילנא אסור, שהרי נטילת היבלות הוא כדי שלא יכחיש האילן, וכמו שכתב הראב"ד בתורת כהנים (פרשת בהר פרשתא א אות ה) בזה"ל: "אין מיבלין באילן, פי', פעמים שעולה באילן כמו יבלת והוא מכחיש את האילן". ע"כ. וכ"כ הר"ש משאנץ (שם). וכ"כ המאירי במו"ק (ג). וז"ל: "אין מיבלין, אין חותכין היבלת הנעשית באילן מפני התולעים הנעשים בתוכה, שלא יכחישו האילנות". ע"כ. וכ"מ בר"ש סיריליאו על הירושלמי (פ"ב ה"ב). אלא דהיא גופה קשיא, אמאי אסרו בזה, הא הוי לאוקמי אילנא ושרי, וכנ"ל.

ועוד קשה, הא הראב"ד גופיה (שם) על מש"א אין מעשנין, כתב בזה"ל: "נ"ל כי אלו העישונים עישון של פיטום הוא". ע"כ. ומשמע דבעישון שהוא לאוקמי אילנא מותר. וכ"מ בתוס' הרא"ש מו"ק (ג. ד"ה אין מפרקין) שהביא מה שפירש הערוך

שהעישון הז כדז להמזת התולעים שבאלן. והקשה ע"ז, הז אין בזז פזטום הזלן אלז שמזרת הזלן ושמזרת הזלן שרז, כדזמרזנן בגמ' זוקמז אלנז שרז. ולכן פזרש שם שמעשנזם כדז לפטמו אז למתק פזרותז. ע"ש. זז"כ קשה זמזז כתבו לזסור לחתוזק הזבלת, הז הז כדז שלז זכזש הזלן, והז בכלל לזוקמז אלנז.

זדוזק לזמר דזזכז דהז פעולה בגוז הזלן זסור גם כשהז לזוקמז אלנז (זרזז להלן אז ז בזז). ועוד, שמבוזר בגמ' ע"ז (נ:): שגם אם עזשה פעולה בגוז הזלן מזתר, דתנזז מתלזעזן ומזזהמזן בשבזעזת (ופרש"ז מתלזעזן, נוטלזן תולעת שבזלן. ומזזהמזן, כשזש מכה בזלן ונשרה קצת קלזפתז, מדבזקזן שם זבל, וקזשרזן שלז זמות), זזקשזנן עלה מדתנזנן מזזהמזן אז הנזטזעות עד ר"ה. עד ר"ה אזן בשבזעזת לז. ותזרצז, תרז זזהזמז הז, חד לזוקמז אלנז ושרז, וחד לזברוזז אלנז זזסור. (ופרש"ז לזוקמז, שלז זתקלקל מכמות שהז, אבל אזנו משבזחו. זברוזז, מחזזקז ומשבזחו). זכ"כ הרז"ש גזפזה בזפזרושו על מסכת שבזעזת (פ"ב מ"ד) שזש לחלק בזן זזהזם שהז לזוקמז לבזן זזהזם שהז לזברוזז. נמצז דס"ל להרז"ש דבזן זזהזם ובזן עזשון שהז לזוקמז שרז, זע"פ שהז בגוז הזלן. ושז"ר בשז"ת כרם שלמה (זרעים ח"ב סז' ו אזת ח) שהבזז עזקר סברז זז דפעולה בגוז הזלן זף שהז לזוקמז זסור. והקשה ע"ז שמדברז הגמרא והרזשונזם נרזז שהחזלוק בזן לזוקמז לזברוזז אזנו תלזז בזופן עשזזת המלזכה אלז בתכלזתה ומזרתה. ע"ש. זכזן שגם הרזב"ד ס"ל להקל בעזשון שהז לזוקמז זכנ"ל, זמזז זסר נזטזלת זבלת שהז כדז שלז זכזש הזלן.

סזכת נזטזעות כדז שלז זזכל העוז

ועוד זש להעזר, זמזז זסר הרמב"ם (שם) לסוז אז הנזטזעות כדז שלז זזכל העוז, הז הז לזוקמז אלנז ושרז. זכן הקשה הפר"ח בזמז חזים על הרמב"ם (שם), זז"ל: "הז בע"ז (נ:): זמרזנן תרז זזהזמז הז, חד לזוקמז אלנז וחד לזברוזז אלנז זזסזר, זז"כ מה שכתב הרב שאזן לסוז הנזטזעות כדז שלז זזכל אזתו העוז, אזנו נכון, דזן זה אלז לזוקמז אזלנז ושרז". ע"ש. זכן הקשה הלחם משנה (פ"ח מהלכות זר"ט ה"ז), ותזרץ, שהרמב"ם סמך על מה שזמרז בזרושלמז שזש בזז מחלוקת תנזזם, ופסק כתנז דמתנזתזן דזמר אזן מזזהמזן בשבזעזת, ושזן לחלק בזן זזהזם שהז לזברוזז לזזהזם שהז לזוקמז, והטעם דס"ל כהזרושלמז, משום דבגמרא דזדן לז זמר תזרוצז דתזז זזהזמז בלשון זדזז אלז בדרך דלמז. ע"ש. (וע' בשז"ת מהרז"ק רזש שזרש ק). זכ"כ בזספר מרכבת המשנה (שם). והזסזף, דס"ל להרמב"ם כזתז מ"ד דהז כלזברוזז, ושה"ה לענזן שאזן מעשנזן תחתז כדז להמזת התולעת, דהז לזברוזז. זכ"כ בזספר דבר השמזטה (שבזעזת פ"ב מ"ד בדפ"ח עמ' סט:).

זרזזתז להחזז"ז (שבזעזת סזמן זז ס"ק זט ד"ה והר"מ), שג"כ תמה על מה שזסר הרמב"ם לסוז הנזטזעות, הז מסקזנן בע"ז (נ:): דזזהזם שהז לזוקמז אלנז שרז בשבזעזת, ומתנזתזן לזברוזז אלנז. זכתב, שהרמב"ם סמך על הזרושלמז

שאמרו דבמחלוקת שנייא, ומשנתנו אף מזהמין דליכא אברויי אילנא אסורה בשביעית, ואפשר דגזרינן משום זיהום דאברויי וכו'. ואח"כ מצא שכ"כ הלח"מ (פ"ח מהלכות יו"ט ה"י). ע"ש. וכיו"ב כתב החזון איש (שם ד"ה מדרבנן) לענין עישון, דמיחזי טפי כעבודה ואסרו חכמים. והיינו דאע"פ שהוא לאוקמי, נראה לחכמים לאסור בדבר דמיחלף בעבודה. וכ"כ עוד החזו"א (סימן יז ס"ק כו ד"ה שם שנייא). ובספר דרך אמונה ח"ד (הל' שמיטה ויובל פ"א ה"ה בבה"ל ד"ה ולא יאבק) הביא דברי החזו"א בזה, וכתב, דא"כ נפל בבירא כל ההיתר דאוקמי אילנא, דאיך אפשר לדעת מה מיחזי כעבודה ומה לא. ואולי כוונת החזו"א איש לחלק בין פעולה בקרקע לפעולה בגוף האילן, ושאיני זיהום ועישון שהוא בגוף האילן ומחזי טפי כעבודה ואסור. וצ"ע. עכת"ד. וראה בסמוך מה שכתבתי בס"ד אם יש לחלק בין פעולה בגוף האילן או רק בקרקע. וגם בשו"ת כרם שלמה (זרעים ח"ב סי' ו אותיות ז-ח) העיר ע"ד החזו"א והדרך אמונה בזה. ע"ש.

אם יש להתיר משום אוקמי פעולה שהיא בגוף האילן

ו. והנה גם הרב פאת השלחן (הלכות שביעית פ"א ס"ק יא), עמד בדברי הרמב"ם בזה, וכתב, שהרמב"ם נמשך אחר הירושלמי ופסק כרבי דאע"ג דסיכת הנטיעות כדי שלא יאכל העוף הוי לאוקמי, מ"מ אסור, כיון שנעשה פעולה בגוף האילן. ושם דחה מה שכתב המרכבת המשנה (פ"ח מהלכות יו"ט ה"י) דהוי אברויי וכו'. ע"ש. וכ"כ בבית רידב"ז (הל' שביעית פ"א ה"ה). וכן מבואר מדברי הגרא"י קוק בשבת הארץ ח"א (פ"א ה"ה בדפ"ח עמ' 199) דס"ל בדעת הרמב"ם דאע"פ שסיכת הנטיעות הוי לאוקמי אילנא, מ"מ כיון שהוא בגוף האילן אסור. [אבל לענין דינא נראה שהוא תופס להקל לעשות מלאכות שהם לאוקמי גם כשהוא בגוף האילן]. ע"ש.

אלא שכבר העירותי בזה לעיל ממה שפסק הרמב"ם (פ"א מהלכות שמיטה ויובל ה"ז) שטוענין את האילן באבנים. ואמרו בגמ' שבת (סז), "טוענו באבנים כי היכי דליכחוש חיליה". ופרש"י דליכחוש חיליה, "שעל ידי שהוא שמן וכחו רב פירותיו נושרין". ע"כ. ומשמע דהיכא דהוי לאוקמי יש להתיר אפילו כשעושה פעולה באילן. [אם לא איש לחלק בדוחק בין סיכת הנטיעות שיותר נראה הדבר כמלאכת האילן מטעינת אבנים עליו]. ועוד יש להעיר בזה ממה שכתב הרמב"ם (שם ה"ה), "ולא יעשן תחתיו כדי שתמות התולעת", ואמאי אסור הרי אינו עושה פעולה בגוף האילן, וכמו שכתב התוס' יו"ט (שביעית פ"ב מ"ד) שעישון אינו מלאכה שבגוף האילן. וכן הקשה בספר אוצר יסודי שביעית (תשס"ז, ריש עמ' שס). אלא שזה אינו מוכרח כל כך, כי הערוך השלחן (הל' שמיטה ויובל סימן יט ס"ו) הרגיש בזה וכתב בזה"ל: "ולא יעשן תחתיו כדי שתמות התולעת, ואע"פ שאינו עושה מעשה בגוף האילן אלא גרמא בעלמא, מ"מ כיון שעושה זה תחת האילן ממש הוי כעבודת האילן". עכ"ל. וא"כ אין זה ברור שעישון נידון כאינו בגוף האילן.

ומ"מ ראיתי להגרא"י קוק דהדר תבריה לגזיזיה בקונטרס אחרון (שבסוף הספר סימן י, ובדפ"ח כרך ב עמ' 750-751) וכתב לפקפק ע"ד הפאת השלחן, די"ל שמה שהעוף אוכל מהנטיעות חוזר הוא וצומח, אלא שמתוך שהוא אוכל קצת מהעץ אינו יכול להוסיף ולאברויי יותר בשנה זו, והוי בכלל לאברויי. ע"ש. וגם הגרי"מ טוקצ'נסקי בספר השמיטה (עמ' כב-כג בהערה) העלה, שאף עבודה בגוף האילן שרי. וכן פסק בילקוט יוסף (שביעית עמ' רעז) מטעם דשביעית בזמן הזה מדרבנן. וכ"כ בספר שבת לה' (עמוד נה סכ"ב), שיש להתיר לאוקמי אילנא אף שהמלאכה נעשית בגוף האילן. והוסיף (בסוף הערה 47), דמה שאסר הרמב"ם בעישון האילן ובמריחת הנטיעות, י"ל משום דלא ברי היזקא וכי"ב, והואיל ואין הכרח בדברי הרמב"ם דפליג ע"ד הראשונים, אפושי פלוגתא לא מפשינן. ע"ש.

הסרת נזק שבכללות הטבע אי הוי בכלל לאוקמי

ז. **והנה** בספר השמיטה (שם) עמד לבאר מדוע אסרו הסרת יבלת וכדו' הא הוי לאוקמי אילנא. וכתב בזה"ל: "אכן יסוד אחד לכל הענינים הללו, כל אילן וצמח, מאז שנתקללה הארץ, שנאמר "וקוץ ודרדר תצמיח", דרכו ללקות בעיקולים ותסבוכות טבעיים, מהם בקוצים מהם בתולעים, וכן מהשמש והגשם, הרוח והברד, כל אלו הדברים שהם מטבע הצמיחה, אם בא להסירם ע"י עבודה בשביעית הרי זה לאברויי, היינו לאשבוחי מכל אילנות וצמחים, אבל כל הסרת נזק בלתי מצוי ורגיל זהו לאוקמי". ואח"כ מצא הסבר זה בתפארת ישראל. ע"ש. וז"ל התפארת ישראל (שביעית פ"ב מ"ד אות כז): "דאע"ג דהוי לאוקמי אילנא אפילו הכי אסור, כיון שכל שמעכב היזק שבכללות הטבע, כצינה וחמה ורוח, הו"ל כאברויי אילנא". ע"כ. וכן ראיתי בספר משנת יוסף ח"א (סימן יב בהערה עמ' לא) שכתב לבאר הטעם שאין להסיר קוצים ויבלות, דכיון שהם מחוק טבע הצמיחה, מיקרי הסרתם אברויי אילנא ואסור.

אלא שאין הדבר מוסכם דכל שהוא למנוע היזק רגיל אינו בכלל לאוקמי, דמלבד שהגבול בזה דק מאד, ואנחנו לא נדע מה נעשה, הנה הגאון המובהק רבי נחום ויידיענפלד במשמרת להבית שבסוף ספר פאת השלחן עם בית רידב"ז (סי' א סוף ס"ה דף ג ע"ב ד"ה ומ"ש) דחה דברי הרידב"ז בזה מכמה דוכתי. ומה שהשיב הרידב"ז (שם בשולי הגליון) על הראיה הראשונה, כבר העיר ע"ז הרה"ג רבי בנימין יהושע זילבר בספר הלכות שביעית (עמ' כ בביאור הלכה), והעלה דלא כספר השמיטה. וגם בספר חוט שני (שביעית, תשס"א, עמ' עט) העיר ע"ד התפארת ישראל והרידב"ז מכמה דוכתי, והניח בצ"ע.

לאוקמי שיש בו גם לאברויי

ח. **והנה** בשו"ת באר שרים חלק א (סימן מג אות ג), עמד בדברי הרמב"ם גבי זיהום, וכתב, דכיון שיש בזה גם אברויי להכי אסור, ונסתייע מדברי הרע"ב. ע"ש. וכ"כ הגרש"ז אורבך בספר מנחת שלמה (שביעית פ"ב מ"ד עמ' לט): דמלאכה שיש בה משום אוקמי ואברויי גם יחד אסורה בשביעית. וכ"כ הרה"ג רבי בנימין יהושע

זילבר בשו"ת משנת בנימין (סימן יט), שלא אסר הרמב"ם אלא היכא שהוא גם לאברויי, אבל היכא שהוא לאוקמי לבד מודה דשרי, ולכן מותר לרסס בחומרי הדברה את האילנות היכא דהוי לאוקמי, ובפרט בעץ האתרוג שלא יקבל מחלות. ע"ש. וע"ע במעשה רוקח על הרמב"ם (שם), ובצפנת פענח (פ"ח מהלכות יו"ט ה"י), ובספר דבר השמיטה (פ"ב מ"ד, בנד"מ עמ' סח.-סט:).

היתר לאוקמי דוקא בהיזק ניכר

ט. **ומעתה** אכתי צ"ב אמאי אסרו נטילת יבלת מן האילן, הא כיון שהוא כדי שלא יכחיש האילן הוי לאוקמי אילנא. ומצאתי להגאון מהרי"ל דיסקין בתשובה (פסקים סימן כז אות כה) שכתב בזה"ל: "ולא יחתוך היבלת מן האילן וכו', ולא יעשן תחת האילן כדי שתמות התולעת, שכל אלה "לאשבוחי אילנא הוא". עכ"ל. והו"ד ג"כ בילקו"י שביעית (סעמ' רצג). וכיו"ב כתב בספר שבת הארץ (קונטרס אחרון ריש סימן י) וז"ל: "ולא יעשן, י"ל דתולעים הללו הם מזיקים רק שלא יתגדל האילן, והויא מניעת פעולתם בכלל אברויי אילנא, אבל אם הם מזיקים כ"כ עד שמגרעים את האילן, אז הוא בכלל לאוקמי אילנא דשרי". [ומה שאסר שם כשמפסידים רק את הפירות, אינו מוסכם, אלא נקטינן כמו שכתבו האחרונים להקל בזה וכנ"ל].

הא קמן, דאע"פ שכתבו הראשונים הנ"ל שחיתוך היבלת הוא מפני התולעים הנעשים בתוכה, מ"מ אינו בכלל לאוקמי אילנא, אלא אברויי אילנא. ואפשר דהיינו משום שאין בזה היזק ניכר, אלא היזק כל דהוא, ולא היתירו משום אוקמי אילנא אלא היכא דהוי היזק ניכר. וכיו"ב כתב בספר במשפטי ארץ (מהדורת תשס"ז, פ"ג ס"ב עמ' 38 הערה 5) בשם ספר שנת השבע (סימן ח ס"ג) שהתירו להציל מנזק ניכר בכמות ובאיכות. ע"ש. ואח"כ מצאתי בשו"ת כרם שלמה (זרעים ח"ב סימן ו אות ט ואות טו) שעמד בדברי הרמב"ם לענין זיהום ועישון וכתב, דבזיהום ההפסד הוא מועט ואינו ודאי, דלא בכל עץ בא העוף, וגם אם יאכל אינו הפסד גדול וחשוב, ועוד יש דרכים אחרות להבריח העופות בלא שום מלאכה, ועל כן הניחו מלאכה זו בכלל המלאכות שאסרום חכמים. וה"ה והוא הטעם גם בעישון, שאע"פ שמטרתו להבריח התולעת מן העץ, מ"מ הויא מילתא דלא שכיחא כל כך, דלא בכל פרדס וכרם גדלים תולעים על האילנות, וגם אם היו תולעים יכול להסירם משם בידו או בשאר כלים המתאימים, וגם שההפסד בדרך כלל לא ודאי ולא חשוב כל כך וכו'. ע"ש שהרחיב הדברים בטוטו"ד.

וא"כ י"ל שגם מה שכתב הרמב"ם שאין לחתוך היבלת, איירי באופן שלא יהיה ההפסד ניכר כל כך. ובזה יש ליישב מה שהוקשה לי בדברי הראב"ד, כי בפירושו לתורת כהנים (פרשת בהר פרשתא א אות ה) הנ"ל, פירש מעשנין, דאיירי בעישון של פיטום. ולפנ"כ כתב בזה"ל: "אין מיבלין באילן, פי', פעמים שעולה באילן כמו יבלת והוא מכחיש את האילן". ע"כ. ולכאורה דבריו סתרי אהדדי, כי לפי מה שכתב שלא אסרו עישון אלא כשהוא לפיטום, אמאי אסר בתחלה להסיר היבלת שמכחיש האילן, הא אין זה לאברויי. אבל להאמור נחא, שאע"פ שמכחיש האילן אינו בכלל

לאוקמי, כיון שההיזק מועט, ולכן הוי כמו לאברויי דאסור. [ואע"פ שראיתי שיש שכתבו להתיר מלאכות לאוקמי גם משום הפסד מועט, והביאו ראייה מדברי המב"ט ח"ב (סו"ס סד) שמותר להשקות ירקות בשביעית, שלא חילקו בין פסידת ירקות דהוי דבר מועט לפסידת אילנות דהוי הפסד מרובה. ע"כ. מ"מ לענ"ד אינה ראייה, דכוונת המב"ט פשוטה לפניה, שהפסד הירקות לעומת הפסד האילנות הוא הפסד מועט, אבל בודאי שאם לא ישקה הירקות יהיה הפסד ניכר בכללות הירקות, ולכן שרי. אבל לעולם אם הוא הפסד מועט י"ל שאין להקל. וכן דחה בספר דרך אמונה ח"ד (הל' שמיטה ויובל פ"א ה"י בביאור הלכה ד"ה ומפני), אלא דמה שנוטה שם שאין להקל אלא אם ימות האילן, י"ל דלאו דוקא הוא, אלא סגי בהפסד ניכר. וע"ע בכרם שלמה (פ"א מהל' שמיטה ויובל ה"י עמ' סט:)].

נטילת הקוצים מחשש שיפסדו למצוה אי הוי לאוקמי

י. **ומעתה** נהדר אנפין לנידון דידן, די"ל שמותר ליטול הקוצים שסביב האתרוגים שיש חשש שיפסלו האתרוגים למצוה, דבכה"ג הוי היזק ניכר. וכן ראיתי להרה"ג רבי בנימין יהושע זילבר בספר הלכות שביעית (עמ' כא אות לב) שהביא מה שכתב הפאת השלחן הנ"ל שאסור ליטול קוצים מהאילן, וכתב, דהטעם משום דהוי לאברויי אילנא, ואפשר משום דאין הקוץ מקלקל הפרי, אלא שדקירת הקוץ מונע שלימות הגידול של הפרי. ושלפי זה מותר לחתוך הקוצים בעץ האתרוג הסמוך לאתרוג, כמו שנוהגין בשאר השנים כי כל דקירה באתרוג עלול לפסול האתרוג והוי לאוקמי. ע"כ.

ומוכח דפשיטא ליה דכל שיש ספק אם יפסדו האתרוגים למצוה שרי, ושפיר הוי בכלל לאוקמי פירא. ונראה דהיינו טעמא, דלאו דוקא היכא שיפסד לאכילה התירו, אלא כל היכא דאיכא פסידא שרי, וכמבואר מדברי המב"ט בתשובה חלק ב (סוף סימן סד), שמותר להשקות "עצי בשמים" הנפסדים אם לא ישקום, דכל שיפסד אם לא ישקנו הוי פסידא, ולא שני לן בין פסידא רבה לפסידא זוטא, דהא לא חילקו בין פסידת ירקות דהוי דבר מועט לפסידת אילנות דהוי הפסד מרובה. ע"כ. הא קמן שכל דבר שיכול לבוא לידי הפסד שרי, אפילו אינו ענין של אכילה, אלא כל דבר לענינו. וא"כ י"ל דה"ה בנידון דידן לענין נטילת הקוצים מעץ האתרוג, שאם לא יטול כדרכו, יפסדו הרבה אתרוגים. וזה דלא כמו שנסתפק בספר חוט שני (שביעית, תשס"א, עמ' פא: ד"ה ואין, ועמ' קא-קב), דשמא אין להתיר נטילת הקוצים מעץ האתרוג משום הפסד, כיון שעיקר הפרי הראוי לאכילה אין בו הפסד, וי"ל דלצורך המצוה שבאתרוג הוא דבר צדדי מגוף הפרי, ואין להתיר בו כל זמן שאין ראייה לכך, גם לדעת המב"ט הנ"ל, דשאני התם שעומדים לריח טוב ולנוי. ע"ש. ובמחכ"ת אינו מובן מדוע נימא שלצורך המצוה שבאתרוג הוא דבר צדדי, הרי ידוע שעיקר נטיעת עצי האתרוג הוא לצורך המצוה, ואדרבה י"ל שאותם שמרקחים האתרוג אח"כ לאוכלו, הוא דבר צדדי, שהרי לא רגילים לאכול אתרוג בשאר ימות השנה כשאר פירות. ועוד י"ל, דכל שכן הוא, שאם התירו משום הפסד גוף הפרי,

שלא יהא ראוי לאכילה, שהוא דבר הרשות, כל שכן שיש להתיר משום הפסד המצוה. וכן קי"ל בעלמא כיוצא בזה דלצורך מצוה הוי כהפסד ממון, וכמבואר בש"ע (סימן שז ס"ה).

ושו"ר בשו"ת משנת יוסף חלק ג (סימן ו אות א), שהרב השואל הביא מה שכתב בספר הלכות שביעית הנ"ל להתיר ליטול הקוצים כדרכו, משום דהוי בכלל לאוקמי פירא. והעיר, דהא מתורת אוכל אינו מתקלקל, אלא מצד המצוה, ומנין שיש להתיר גם בכה"ג. ואחר שהרהמ"ח פלפל בזה, כתב, דמ"מ הסברא נוטה שאין לחלק. ע"כ. ובפרט בשביעית בזמן הזה דהוי מדרבנן, שי"ל ספק דרבנן לקולא. ודו"ק.

אם להציל מהיזק אינו בכלל עבודה

יא. **והנה** גם מדברי הגר"ש ואזנר נר"ו בשו"ת שבט הלוי ח"ט (סימן רמ ד"ה ונהי) משמע דפשיטא ליה לדמות מניעת חשש הפסד האתרוגים לתשובת המבי"ט הנ"ל, אלא שנוטה לאסור משום שעושים כן רק מפני הידור מצוה, או מפני יקור מחיר האתרוגים. ע"ש. וכיוצא בזה כתב הגרי"ש אלישיב בשו"ת קובץ תשובות ח"א (סימן רלא סק"ד), שאף לדעת החזו"א שההיתר של פסידא חל גם בהפסד הפירות בלבד, זהו דוקא בהפסד ניכר לפירות, אבל היכא שאין הפסד מהותי לפירות אלא שרוצים להשקיע כל מיני עבודות כדי שיהיה האתרוג ראוי למצותו בלא פגם, י"ל דלא הוי בכלל לאוקמי. ע"כ.

ומשמע דפשיטא להו שנעשה רק משום הדור מצוה וכדו', אבל לפי מה שנתבאר לעיל בראשית המאמר שיש ספק שמא הקוצים ינקבו את האתרוגים סמוך לקטיפתם לפני שיגליד הנקב ואז יהיו פסולים למצוה לגמרי, אתי שפיר להתיר להסיר הקוצים הסמוכים לאתרוגים, משום דהוי בכלל ספק הפסד דשרי. **ומה** גם שבלאו הכי כבר העיר בזה הרה"ג ר' שמואל דוד גרוס הכהן בקובץ הליכות שדה (תשמ"ח, תגובות) ע"ד הגרי"ש אלישיב, דעבודה שהיא רק להציל מהיזק אינה עבודה כלל, וא"צ להגיע להיתר של פסידא, כי זה רק הצלה מהיזק, ולא נעשה שום שבח באילן. ע"ש.

ובאמת שכן מבואר בקרן אורה מו"ק (ג.) שהביא מה שפירש רש"י שם דסתומי פילי שרי משום הפסד, וכתב ע"ז, דזה ניחא למ"ד דכל הני קראי אסמכתא בעלמא ומדרבנן, וא"כ י"ל דמשום פסידא שרו רבנן, אבל למ"ד דאורייתא אין לומר דמשום פסידא שרו רבנן, וצ"ל אליביה דקשקוש דאברויי אילן הוי עבודה, אבל סתומי פילי לאו עבודה היא. וכן פירש רש"י בעצמו בע"ז (נ:) דאברויי אילנא עבודה היא, וסתומי פילי לאו עבודה היא. וכ"כ הריטב"א כאן. עכ"ד. וז"ל הריטב"א (מו"ק ג. ד"ה סתומי פילי): שאינו אלא לאוקמי בעלמא שלא יכנס השמש בין הבקעים ולא חשיבא עבודה, אבל יש קשקוש לחזק האילן ולהשביחו וחשיבא עבודה ואסור. ע"כ. וע"ע בשפת אמת מו"ק (ג. ד"ה ובגמ' תרי קשקושי), ובחי' הריטב"א (הוצאת מוסד הרב קוק, מו"ק ג. הערה 188, בשם רש"י כת"י). ודו"ק. וכן משמע בחידושי הרשב"א מו"ק (ג.) שכתב, תרי קשקושי חד סתומי פילי, פירוש, והוא להעמיד אילן בכחו

שלא יתליע והוא שרי בשביעית וכו'. וכ"כ ר"י מפאריש במור"ק (ג.) וז"ל: סתומי פילי, שסותם גומות שתחת האילן וממלאן ואין זו עבודת קרקע, שאין הקרקע משבחת בכך, והאילן עצמו אינו משביח במלאכה זו, אלא עומד במעלתו שלא יכחיש כחו. ע"כ. וכ"כ בפסקי הריא"ז מור"ק (פ"א ה"ב) וז"ל: המקשקש תחת הזיתים, שנתן עפר ע"ג השרשים, אם הוא עושה להברות האילנות ולהשביחן, הרי זו עבודת קרקע ואסורה בשביעית, אבל אם הוא עושה כדי לסתום הבקעים שלא ייבשו השרשים מותר. ובהלכה ג כתב, עושין עוגיות לגפנים, כדי למלאותם מים בשביעית, שאין זו עבודת קרקע, אלא כאדם שעושה בור בתוך שדהו לקבל שם מים להשקות שדהו כשראוי להשקותה. עכ"ל. ומבואר דכל שאינו להברות ולהשביח, אינו בכלל עבודה כלל, וא"צ לטעם דמשום פסידא. וכ"כ החזון איש (שביעית סימן יז אות כ ד"ה מור"ק), והוסיף, דלפיכך עושין עוגיות בשביעית אפילו למוצאי שביעית, ואף בדליכא פסידא. ע"ש. וכן העלה הגרש"מ עמאר בשו"ת כרם שלמה (זרעים ח"ב דיני שביעית סימן ו אות ב והלאה) בדעת רש"י, דכל שהוא לאוקמי אילנא אין זה בכלל עבודת קרקע, ושאין לחלק בין מלאכות דאורייתא למלאכות דרבנן. ושכ"כ בספר דרך אמונה (פ"א מהלכות שמיטה ויובל ס"ק פד), ובספר חידושים וביאורים (שביעית סימן א ריש אות יא). ע"ש. אלא שבספרו כרם שלמה (על הרמב"ם פ"א מהל' שמיטה ויובל ה"ט עמ' סה. - מהדורת תשס"ח) העיר על מש"כ החזו"א להקל גם לצורך מוצאי שביעית, די"ל שהתירו הכנת העוגיות משום דהוי לאוקמי אילנא וכו'. אולם אפשר שמדברי הריא"ז הנ"ל יש לסייע דברי החזו"א בזה, דאל"כ אמאי הוצרך לבאר "שאין זו עבודת קרקע, אלא כאדם שעושה בור בתוך שדהו לקבל שם מים להשקות שדהו כשראוי להשקותה". הא הוה ליה למימר דהוי לאוקמי אילנא, ותו לא מידי. ומה שכתב (שם), עושין עוגיות לגפנים, כדי למלאותם מים "בשביעית". י"ל דלאו דוקא לצורך שביעית. וצ"ע.

איברא, שהמאירי בע"ז (נ: ד"ה כבר) כתב, שאף בדברים שאין נעשין להשביח האילן אלא לרפאו מאיזו סיבה או להעמידו על מתכנתו אסור, כיצד אין מתליעין, והוא שאם נתגדלו בו תולעים אין מעשנין תחתיו להמיתם וכו'. ע"כ. וכ"כ המאירי בב"ב (פ: ד"ה כבר ידעת) להדיא וז"ל: "ומ"מ כבר פסקנו שם שאף אוקמי אילנא אסור". ע"ש. ודבריו בזה דלא כמו שנתבאר מדברי הראשונים שכל שמעמידו על מתכנתו מותר. וע"ע במאירי (סוכה מד: ד"ה כבר). וראיתי בספר כרם שלמה (פ"א מהל' שמיטה ויובל ה"ז עמ' נד.) שנתקשה בדברי המאירי הא הוי לאוקמי, וכתב, דאולי ס"ל להמאירי שלא התירו אלא לאוקמי אילנא ולא פירא. ע"כ. ואמנם גם הערוך פירש כהמאירי שאין לעשות עשן תחת האילן כדי שימותו התולעים. אבל בתוס' הרא"ש מור"ק (ג. ד"ה אין מפרקין) הקשה ע"ז, הא אין בזה פיטום האילן אלא שמירת האילן ושמירת האילן שרי, כדאמרינן בגמ' אוקמי אילנא שרי. ולכן פירש שם שמעשנים כדי לפטמו או למתק פירותיו. ע"ש. וכ"כ הראב"ד בפירושו לתורת כהנים (פרשת בהר פרשתא א אות ה) בזה"ל: "מעשנין, נ"ל כי אלו העישונים עישון של פיטום הוא". ע"כ. ואע"פ שהרא"ש גופיה בפירוש המשנה (שביעית פ"ב מ"ב) כתב, מעשנין, "מעלין עשן תחת האילן להמית התולעים שבו".

נראה שנמשך בזה אחר הערוך, אבל בתוס' הרא"ש (שם ד"ה אין מפרקין) הנ"ל דחה פירוש זה, משום דהוי לאוקמי אילנא ושרי, וכל האיסור הוא דוקא כשמעשן לפטמו. ע"ש. וא"כ י"ל שמה שכתב בתוספותיו זה העיקר לדעתו, שכל שהוא להעמידו על מתכונתו מותר, כי שם עמד על עיקר הדבר ושרשו. ונראה עוד, שהרא"ש לטעמיה אזיל, כי בתוס' הרא"ש מו"ק (ג. ד"ה וחד סתומי פילי) הביא מה שחילקו בגמ' ע"ז (נ:): בין אוקמי אילנא דשרי לאברויי אילנא דאסור, והקשה ע"ז מב"ב (פ:): דמשמע דמידי דלא מעלי ולא קשה, דהיינו לאוקמי אילנא אסור בשביעית. ותירץ, דה"פ "לא ודאי מעלי לה ולא ודאי קשה לה, הלכך אסיר, דדלמא מעלי לה, והוי אברויי אילנא". ע"כ. וכ"ה בתוס' ב"ב (פ: ד"ה לא) בקצרה. ומבואר דרק היכא שיש לחוש דלמא מעלי לה הוי לאברויי ואסור, אבל היכא שאין לחוש דמעלי לה, אלא דלא מעלי ולא קשה, שהוא שומר על המצב הקיים, לא הוי לאברויי ושרי. וזה כמו שהביא לפנ"כ (בסוד"ה אין מפרקין) מה שאמרו בירושלמי גבי מזהם דשרי, דהוי כמושיב שומר. ע"ש.

ולפי זה נמצא שנחלקו הראשונים אם יש להתיר לאוקמי אילנא כשהוא להעמידו על מתכונתו או לא, שלדעת המאירי והערוך אין להתיר היכא שמעמידו על מתכונתו, אבל לדעת שאר הראשונים יש להתיר היכא שמעמידו על מתכונתו. וי"ל שכל הנך ראשונים יפרשו כמו שפירשו הראב"ד והרא"ש, שלא אסרו עישון האילן אלא בעישון של פיטום. ואפשר שגם הערוך והמאירי דס"ל לאסור היכא שמעמידו על מתכונתו, מ"מ מודו שאם הוא למנוע היזק ניכר שרי, כי זה אינו בכלל מעמידו על מתכונתו. וכן י"ל בדעת הרמב"ם, שמה שאסר לעשן תחת האילן כדי להמית התולעים, היינו היכא שאין בו היזק ניכר, והוי בכלל מעמידו על מתכונתו, אבל אם בא למנוע היזק ניכר מותר. וכבר הבאתי לעיל סייעתא בזה מדברי המהר"ל דיסקין בתשובה (פסקים סימן כז אות כה) שכתב בזה"ל: "ולא יחתוך היבלת מן האילן וכו', ולא יעשן תחת האילן כדי שתמות התולעת, שכל אלה לאשבוחי אילנא הוא". עכ"ל. הא קמן דעישון כדי להמית התולעת הוי בכלל לאברויי אילנא. ונראה דהיינו משום שאין בזה היזק ניכר.

יב. ומ"מ בנידון דידן הדבר ידוע שאם לא יסירו את הקוצים הסמוכים לאתרוגים יש מהם שעלולים להיפסד למצוה לגמרי, ולכן הוי בכלל לאוקמי דשרי וכמשנ"ת. וכן ראיתי בספר שביתת השדה (עמ' פג בהערה 24) שהעלה להתיר להסיר את הקוצים אשר סביבות האתרוגים, שמא יעשה נקב הפוסל, ואת"ל שלא התירו מלאכה אלא לצורך אכילה, ולא לצורך מצוה, שמא הורדת הקוצים אינה בגדר מלאכה כלל, כיון שאינו אלא כמבריא ארי, שהפרי יגדל יפה כדרכו. ואפשר דדמי למה שכתב החזון איש (שביעית סימן יז אות כ), לענין תעלות שסביב העצים למלאותם מים, שבשביעית לא נאסרה אלא מלאכה המשבחת את הקרקע, ועוגיות הכשר למים, אבל הן עצמן לאו שבח הן. ע"ש. וכ"כ בספר שמיטת קרקעות (תשס"ח, פרק ה עמ' קצג הערה פא) בשם החזו"א שהתיר לכרות קוצים אלו, ואף להחשיב בהוצאות של אוצר ב"ד את שכר הפועל הכורת קוצים אלו. (ארחות רבינו ח"ב עמ' שנז). ע"ש. וע"ע בשו"ת להורות נתן ח"ה (סימן עג). ויש להטעים קצת,

דכזן שהורגלו ישראל ליקח אתרוגים מהודרים, כדי לקיים מצזת חכמים ״זה אלי ואנוהו״ התנאה לפניו במצזת, לולב נאה אתרוג נאה, (שבת קלג: וע' בספר ארעא דרבנן זזת מ, ובספר ראש אריה מחקרים בהלכה סימן כג), אם יפגמו האתרוגים מהדרם, לא יקחו זזתם כלל, וממילא לא יאכלו זזתם, ונמצא שנפסדים לגמרי. וכזו״ב כתב בספר שבת לה' (עמ' נב סי״ח). ע״ש. ומ״מ אין זה טעם כעיקר (שהרי אינו מפסידם בידים), אלא לרווחא דמילתא.

ואח״כ מצאתי בספר משפטי ארץ (שביעית, תשס״ז, פ״ה סעיף לו עמ' 58), שכתב בשם הגר״ש אלישיב שהורה להתיר לחתוך את הקוצים אף כדי שהאתרוגים יהיו מהודרים, משום שאין זו מלאכה שמועילה לגידול הפרי, אלא למנוע פגם בפרי, ולכן אין זה חשיב בגדר מלאכה כלל, וגם שעבודה זו רגילים לעשות רק בעצי אתרוג לשם כשירותם למצוה ולא בשאר עצים לכן לא גזרו בזה אטו שאר מלאכות. ע״כ. נמצא שאע״פ שבתשובתו הנ״ל נוטה לאסור בזה, מ״מ למעשה תופס להקל בזה.

קשירת ענפי האילן

אלא דמה שכתב שם להתיר גם קשירת הענפים כדי שהאתרוגים לא יפגעו מנגיעה בעלים או בענפים, מטעם שקשירת הענפים אינה בגדר מלאכה, לכאורה יש להקשות ע״ז, מדין איסור כריכת ענפי האילנות, (שביעית פ״ב מ״ד), וכפירוש הרמב״ם שם, דהיינו שמקבצים את הענפים וקושרים זזתם שיעלו למעלה במישור, ולא ינטו לארץ. וכ״ה בחיבורו (פ״א מהלכות שמיטה ויובל ה״ה). ומוכח שגם קשירת הענפים הוי בכלל מלאכה לאסור. אך י״ל דשאני הכא שאם לא יקשור הענפים אף אם יוריד הקוצים שסביבות האתרוגים אכתי יש לחוש שענפי האילן שיש בהם קוצים ינועו ברוח בחזקה ויפסלו האתרוגים, ושוב הוי בכלל ספק הפסד ושרי.

עטיפת האתרוגים בשקית

יג. **והנה** לענין עטיפת האתרוגים בשקית כדי למנוע חדירת הקוצים (או למנוע מכת שמש), לכאורה י״ל דשרי בפשיטות, כזן שאינו עושה פעולה בגוף האילן כמו נטילת הקוצים. וכ״כ בספר חוט שני (שם עמ' פא:), שאין לאסור לעטוף את האתרוגים כשהם גדלים בעץ בעטיפות ניילון וכדו' כדי לשומרן שלא ינזקו, דהוי שמירה על הקיים. ע״כ. וכן פסק בילקו״י (שביעית, עמ' תסב סי״ח. וע״ע בעמ' רצה). וגם בספר שבת לה' (עמ' נג) התיר לעטוף האתרוגים שלא ינזקו ע״י הקוצים, כדי לשמור על המצב הקיים, לצורך המצוה, ליטול אתרוג נאה. ע״ש.

ואף שבשז״ת להורות נתן חלק ה (סימן עג סק״ו), כתב לאסור בזה ע״פ המשנה (שביעית פ״ב מ״ד), ״וכורכין זזתן ערב שביעית וכו״. ופירש הר״ש, ״שכורכין סביב האילן להגן מפני החמה או הצנה״. ע״כ. מ״מ הרי הרמב״ם בפירוש המשניות (שם) כתב, דהיינו שמקבצים את הענפים וקושרים זזתם שיעלו למעלה במישור, ולא ינטו לארץ. וכ״ה בחיבורו (פ״א מהל' שמיטה ויובל ה״ה) וכנ״ל. ואפשר דפליג בעיקר האי דינא שכתב הר״ש, דהתם הוי לאוקמי אילנא, משא״כ בקיבוץ הענפים, דהוי בכלל לאברויי אילנא, כי אם הוא לאוקמי אילנא, כזן כדי שלא ישבר, מותר

גם בשביעית, וככל מה שהתירו משום אוקמי אילנא. וכ"פ בילקו"י (שביעית עמ' שה סי"א). ע"ש. אלא שהתפארת ישראל (שביעית פ"ב מ"ד אות כז) ביאר דעת הר"ש הנ"ל, דאע"ג דהוי לאוקמי אילנא אפילו הכי אסור, כיון שכל שמעכב היזק שבכללות הטבע, כצינה וחמה ורוח, הו"ל כאברויי אילנא. ע"כ. וא"כ אפשר שבזה פליג הרמב"ם, דסו"ס הוי לאוקמי אילנא. ומה גם שכבר הבאתי לעיל שאין סברת התפארת ישראל מוסכמת, אלא שבכל אופן יש להתיר משום אוקמי אילנא. וא"כ ה"ה לענין עטיפת האתרוגים. וכן פסק בילקו"י (שם עמ' שו סי"ג), שמותר לעטוף את האילן עצמו להגן מפני החמה או הקרה, כשהוא לאוקמי אילנא, ודלא כהתפארת ישראל הנ"ל. ע"ש. ושו"ר בילקו"י (שביעית עמ' רצו בהערה) שהשיג ע"ד הרב להורות נתן, ושהעיקר כדברי האחרונים שכתבו להקל בזה. ודו"ק. וע"ע בילקו"י (שם, עמ' רעז, וש"א ס"ח ובהערה, ותסב סי"ח). ואחר כתבי כל זאת שאלתי בזה לכמה חכמים, והשיבו להקל ליטול את הקוצים הסמוכים לאתרוגים כדי למנוע מהם היזק. ומהם הרה"ג רבי שלמה מחפוד שליט"א, והרה"ג רבי אברהם יוסף שליט"א, והרה"ג ר' שניאור זלמן רווח שליט"א, ושכן הורה הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א.

יד. העולה מן האמור, מעיקר הדין מותר להסיר מהאילן את הקוצים הסמוכים לאתרוגים, כדי למנוע חשש הפסד האתרוגים למצוה, וה"ה שמותר לעטוף את האתרוגים בשקית למנוע ההיזק.

אליהו עזריאל

הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א

רב אזורי במ.א. גזר

ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ

יום חמישי כ"ב חשוון תשס"ט

לכבוד

הרב החשוב רבי אליהו עזריאל שליט"א

מהאברכים החשובים בעיה"ק אלעד

השלום והברכה!

קיבלתי את אגרתו מעולפת ספירים שבה דן כב' האם מותר ליטול הקוצים שסביב האתרוג בשנת השמיטה, ויפה דן ויפה הורה וכן העיקר להלכה ולמעשה להתיר נטילת הקוצים שסביב האתרוג לבל יפסלו למצווה. ולענ"ד אף אם יש ספק שמא הקוצים יפסלו את האתרוג היה מותר להסיר את הקוצים, ואת עיקרי ההיתר ציינתי בספרי 'שביתת השדה' (עמ' פ"ג הערה 24).

ואמנם מה שכב' הקשה על דברי הגר"נ קרליץ שליט"א בספרו חוט השני (שביעית) שהסתפק אם דין זה מותר, דשמא אין להתיר נטילת הקוצים מן עץ האתרוג כיון שעיקר הפרי הראוי לאכילה אין בו הפסד, וההפסד של המצווה הוא דבר צדדי מגוף הפרי וכו' עכ"ד. וכב' תמה על דבריו מדוע נימא שלצורך מצוה הוא דבר צדדי הרי ידוע שעיקר נטיעת עצי האתרוג הוא לצורך מצוה? ואדרבה האתרוג לאכילה הוא דבר צדדי. ועוד כב' הקשה שאדרבה נימא ק"ו, שאם התירו לצורך הרשות ודאי שיש להתיר לצורך מצוה. עכ"ד.

אלא שלענ"ד מה שנראה כדבר פשוט וברור לכב', אינו ברור לי כלל, כיון שכל ההיתר שהתירו לעשות מלאכות מסוימות בשמיטה, זהו כפי שכתב רבינו הרמב"ם (פ"א שמו"י הל"י), "שלא תעשה הארץ מלאכה וימות כל עץ שבה". עכ"ד. וגם אם נבאר שהתירו הן שלא ימות העץ והן שלא ימותו הפירות, אולם כל זה כדי שלא יתקלקל ויהיה השימוש הרגיל ראוי ואפשרי. ואף למתירים בקלקול קצת, עדיין כל זה שיש קלקול ואפי' קצת לפרי. אבל מאידך כו"ע מודים שאם אין כל קלקול לפרי אלא לצורתו החיצונית, שאין כאן כל היתר לעשות מלאכה, ואין זה נחשב לאוקמי. ואם כן לכאורה לגבי אתרוג שפעולת הסרת הקוצים היא למראה החיצוני, מנלן שיהי' מותר. והגם שטענת כב' שמ"מ תועלת המראה החיצוני לאתרוג כמוהו כתועלת למניעת הפסד אכילה בשאר פירות, מ"מ לכאורה יש להוכיח זאת, ובודאי שיש פנים גם לצד האוסר.

אלא שלענ"ד להלכה העיקר להתיר וכפי שכתבתי בשביתת השדה שם, שיש מקום להתיר מטעמים נוספים שאפשר שאין זה אלא כמבריא ארי' וכמציל מן הדליקה, ובצירוף ששמיטה בזה"ז דרבנן יש להקל כל שמציל לכשרות האתרוג. זה הנלענ"ד.

בברכה

הרב שניאור ז. רווח

- מכתבים שהתקבלו במערכת -

פרופסור **משה בר יוסף**

בעקבות הכתבה על "ארבעת מיני האתרוג"

(מקור ראשון פרשת האזינו תשס"ט)

הכתבה של ארי זיבוטפסקי וארי גרינספן שכותרתה **ארבעת מיני האתרוג** הבהירה לי שוב עד כמה צריך אדם להיזהר במידע שמקורו בכתבות עיתונאיות. שהרי מלבד שמם של המחברים ושל כמה מומחים ידועים ששמם צוטט כראוי לא היה בכתבה הזו דבר שלא ראוי לשכוח ועדיף מיד. ונתחיל מהכותרת "ארבעת מיני האתרוג" ומהתוכן מתברר כי המחברים מתייחסים לאתרוגים שמוצאם במרוקו תימן איטליה וארץ ישראל כמינים שונים ואין לך שטות גדולה מכך. יש הבדלים בין האתרוגים הגדלים בארבעת הארצות הללו, אך ההבדלים שבין האתרוגים המקומיים עולים על ההבדלים הקשורים לגיאוגרפיה. התבוננות ולו שטחית, באתרוגי **החזון איש** והשוואתם לזני האתרוגים המקומיים האחרים תראה הבדלים בצורת הפרי. והפרחים העולים, על ההבדלים שבין אתרוגי **קלבריה** לאתרוגי **שלומאי** ודומיהם.

בעברית נהוג לדבר על **זנים**, כאשר עוסקים בסוגי צמחים בעלי קרבה תורשתית גדולה שלא ניתן בשיטות גנטיות פשוטות להפריד ביניהם. ואכן, כל האתרוגים שדובר בהם בכתבה הזו, הם זנים של המין אתרוג, הנבדלים זה מזה בתכונות כמותיות שונות, החל מגודל הפרי וכלה במידת עובי הקליפה, ביציבות הפיטם ועוד תכונות מעניינות החשובות למקפידים על מהדרין, אך אין בהם כדי לשנות את הסטאטוס של האתרוגים הללו ולהפכם למין ייחודי.

אך זו אולי שגיאה סמנטית. שגיאה מהותית נמצאת בטענה: שבאירופה נחלשו שורשי עץ האתרוג מבקטריה ששמה מלסקו וכדי לחזק את שורשיו הכליאו אותו על בסיס עץ החושח שאינו מותקף על ידי אותה בקטריה.

שורשי האתרוגים באירופה נפגעו לא על ידי **בקטריה** אלא על ידי **פטרייה** ששמה **פיט ופטורה**. ואילו **המלסקו** שאף היא גורמת למחלת אתרוגים קשה עיקר פגיעתה בגוף העץ. ולא רק באירופה נפגעו עצי ההדר ובכללם גם עצי האתרוגים על ידי מחלת השורשים הזו, אלא גם במרוקו.

אך לא כל המקומות במרוקו נפגעו על ידי המחלה הזו. המקומות הראשונים להיפגע היו אזורי גידול ההדרים באזורי השפלה ובעיקר ליד הנמלים. ולכן הפטרייה הזו, המועברת בעיקר בקרקע, לא חדרה לאזורים רחוקים יותר וגבוהים יותר, כי נוהגם של גורמי מחלות קרקע מסוג הפיט ופטורה - המצוידים בשוטונים המאפשרים להם לנוע במים - לעבור מהעצים הנגועים המצויים בקרבת תעלות ההשקיה, לעצים אחרים המושקים מהתעלה וכן גם מעצי נגועים שגדלו במקום גבוה לעבר העצים הגדלים במקומות הנמוכים. וזו הסיבה מדוע עד כה טרם נפגעו העצים

הגדלים במקומות הגבוהים יותר בשפכי כמה נחלים בהרי האטלס במרוקו על ידי המחלה הזו, שתפוצתה האפידמית באגן הים התיכון התחילה רק בסוף המאה התשע עשרה.

אך לא רק במרוקו לא נפגעו כל עצי האתרוגים על ידי הפטרייה הזו, כך היה המצב גם בארץ. ואכן רוב מטעי האתרוגים הכשרים אצלנו מקורם מעצים שגדלו הרחק מפרדסי יפו - היכן שהתרכזו בעבר עיקר גידול האתרוגים - אלא בעצי אתרוג בלתי מורכבים שנאספו מכמה מקומות רחוקים וגבוהים ומבחינה היסטורית, בלתי טיפוסיים לגידול הזה, דוגמת שכם, כפר חיטין ואום אל פחם.

ועוד כדאי לזכור, כי למרות שהרכבות ידועות ומפורסמות בספרות העתיקה מהמאה הרביעית לפני הספירה עד להופעת מחלת הפיטופטורה, לא הייתה בעצם באף מקום בעולם סיבה כלשהי להרכיב אתרוגים או הדריים אחרים. כי עצי האתרוגים באזורים הנקיים מהמחלה הזו גדלו וגדלים היטב על שורשיהם ללא כל צורך בהרכבות.

רק בעקבות ההתפשטות המגפתית של פטריית הפיטופטורה שגרמה למחלת הדריים קשה - שנודעה גם בשמה הנוסף כמחלת גומוסיס על שום השרף שניגר מקליפת העצים שנפגעו על ידי הפטרייה - נאלצו מגדלי ההדריים באגן הים התיכון לשנות מנהגם ולהרכיב את עצייהם על כנת חושחש.

ועוד טעות שאין לה מקום: לא הכליאו אתרוגים בחושחש אלא הרכיבו. ואלה פעולות שונות לחלוטין שתוצאתן שונות.

הפתרון הפשוט של הרכבת הדריים על כנה עמידה לפיטופטורה פתרה אומנם את בעיית הגידול בזני הדריים אחרים, אך מגדלי האתרוגים נאלצו להתמודד עם איסור ההרכבה לצורך קיום מצוות ארבעת המינים, בעיקר על ידי נטישת מקומות הגידול המסורתיים ומעבר לאזורי גידול חדשים שהיו עדיין חופשיים ממקורות המידבק של הפטרייה הזו, וכפי שצויין לעיל על ידי איסוף חומר ירבוני מעצי אתרוג ממקומות גבוהים לגביהם לא יה כל חשש שהורכבו אי פעם, כי פשוט לא הייתה סיבה להרכבתם.

בשנים האחרונות נמצאו כמה קוטלי פטריות טובים המקלים על המגדלים את ההתמודדות עם המחלה הקשה הזו וממילא נדחה הצורך בהרכבות על מנת לפתור בעיה זו.

ומכאן לבעיית חשש ההכלאה באתרוגים הגדלים בסמוך לזנים אחרים. אף כי זרעי האתרוגים הם חד-עובריים, קרי, הנבט מתפתח מעובר מופרה על ידי אבקה. ברוב האתרוגים המתפתחים מזרעים אין הבדל גנטי בין הצאצאים השונים, לא בצורת העץ והעלווה ואף לא בצורת הפרי. ולכן החשש של שינוי צורת הפרי בעקבות הפריית פרח האתרוג על ידי אבקת הדריים מעצים סמוכים, מזערי ומבוטל.

ומכאן לשאלת ההתייחסות לעדויות והכשרים של אתרוגים שניתנו על ידי רבותינו הקדושים לפני פרוץ מחלת הפיטופטורה. ברור כי המחלה האפידמית הזו שינתה את התואים, וגם אם לפרדסי אתרוגים במקום כלשהו ניתנו בעבר בטרם התפשטות הפיטופטורה הסכמות והכשרים של גדולי הפוסקים של הדורות שהיו, תקיפות ההסכמות הללו לגבי העצים הגדלים שם היום, עומדת בספק גמור ומחויבת בחינה מחודשת.